

DIREKTNA AKCIJA

VOLTAIRINE DE CLEYRE

SADRŽAJ

Direktna akcija	1
Anarhizam	17
Kako se postaje anarhist	31
U obranu Emme Goldman i prava eksproprijacije	38
O autorici	48
Impresum	49

DIREKTNA AKCIJA

Sa stajališta osobe koja sebe smatra sposobnom razlučiti to da treba slijediti nepokolebljivu rutu prema ljudskom napretku, ako je to uopće napredak, sa stajališta osobe koja se, imajući takvu rutu na svojem umnome zemljovidu, potrudila istaknuti je drugima; ne bi li je vidjeli onako kako je ona vidi; osobe koja je time izabrala ono što joj se činilo jasnim i jednostavnim načinom da izrazi svoje misli drugima – takvoj se osobi čini vrijednim žaljenja i duhovnom zbrkom to da je fraza “direktna akcija” iznenada poprimila u općemu mnijenju ograničeno značenje, nipošto značenje koje same riječi podrazumijevaju, i koje im ta osoba ili njezini istomišljenici nikad nisu pripisali.

A opet, to je jedno od općih poigravanja kojih se Napredak igra s onima koji sebe smatraju kadrima postaviti mu granice. Uvijek iznova imena, fraze, mota, krilatice izvrću naopačke, naglavačke, natraške, i postrance, pojave koje su izvan vlasti onih koji rabe te izraze u ispravnom značenju; i nadalje, oni koji se uporno drže svojega stajališta, i koji su ustrajavali na tome da ih se čuje, na kraju su otkrili da je razdoblje nerazumijevanja i predrasude bilo tek preludij širem ispitivanju i razumijevanju.

Tako i ja radije smatram da će to biti i slučaj sa sadašnjim pogrešnim poimanjem termina direktna akcija, koji je svojim pogrešnim razumijevanjem, ili pak namjernim pogrešnim razmišljanjem, određenih novinara u Los Angelesu, u doba kad su McNamare priznali da su krivi, iznenada poprimio u popularnome umu tumačenje u smislu “nasilnih napada na život i vlasništvo”. To je bilo ili vrlo neuko ili vrlo neiskreno od novinara; ali imalo je i učinak da se mnogo ljudi zainteresiralo doznati sve o direktnoj akciji.

Zapravo, ti koji je tako požudno i tako neumjereno preziru, nakon istrage otkrit će da su i sami u mnogo slučajeva prakticirali direktnu akciju, i da će to čak i ponoviti.

Svaka je osoba koja je ikad pomislila da ima pravo zagovarati je, pa je to hrabro čak i učinila, sama ili zajedno s drugima koji dijele njezina uvjerenja, pobornik direktne akcije. Prisjećam se da je prije nekih trideset godina Vojska spasa energično prakticirala direktnu akciju u održanju slobode svojih članova da govore, okupljaju se i mole. Uvijek su ih iznova hapsili, osuđivali, zatvarali; ali oni bi nastavljali pjevati, moliti se i marširati, dok napokon nisu prisilili svoje progonitelje da ih puste na miru. Industrijski radnici danas vode istu borbu, i prisilili su, u mnogim slučajevima, dužnosnike da ih ostave na miru istom direktnom

taktikom.

Svaka osoba koja je ikad imala plan nešto poduzeti, bilo što, pa je to i poduzela, ili osoba koja je iznijela svoj plan drugima, i pridobila ih za suradnju, a da se nije obratila izvanjskim vlastima s molbom da to učine umjesto njih, zapravo je provela čin direktne akcije. Svi kooperativni eksperimenti u biti su direktna akcija.

Svaka je osoba koja je ikad u svojem životu morala izgladiti kakvu nesuglasicu, i izravno se obratila drugim involviranim osobama da je izglade, bilo miroljubivim planom ili na neki sličan način, zapravo izvela čin direktne akcije. Primjeri takvoga djelovanja su štrajkovi i bojkoti; mnogi će se prisjetiti akcije njujorških domaćica koje su bojkotirale mesare i time snizile cijenu mesa; trenutačno se čini da se nazire bojkot uporabe maslaca, kao direktni odgovor onima koji određuju cijene maslaca.

Te se akcije općenito ne pripisuju nečijem prevelikom premišljanju o pojedinim prednostima direktnosti ili indirektnosti, nego su to spontani oštri odgovori onih koji se osjećaju potlačeni danom situacijom. Drugim riječima, svi ljudi, većinu vremena, vjeruju u načelo direktne akcije, i njezini su praktičari. A opet, većinom su ljudi istodobno provodioci indirektnosti ili političke akcije. I oni su oboje istodobno, a da baš i ne analiziraju svoje čine. Tek se ograničen broj osoba uzdržava od političke akcije baš u svim okolnostima; ali nema nikoga, baš nikoga, tko bi bio tako "nevjerojatan" pa se sasvim uzdržao od direktne akcije.

Većina mislećih ljudi doista su oportunisti, skloni, neki od njih, više direktnosti, neki pak indirektnosti, na općoj razini, ali spremni upotrijebiti oba načina kad to prilike zahtijevaju. To jest, ima onih koji smatraju da je tajno glasanje kojim upravljači dolaze na vlast suštinski pogrešno i glupo; ali koji, ipak, pod pritiskom posebnih prilika, mogu to smatrati najmudrijom stvari koju treba učiniti, izabrati nekoga pojedinca na određenu dužnost u određeno vrijeme. Ili ima onih koji vjeruju u to da je, općenito, najmudriji način da ljudi dobiju ono što žele upravo indirektna metoda glasanja kojom će dovesti na vlast osobu koja će ono što oni žele učiniti zakonitim putem; ali koji će, istodobno, povremeno, u iznimnim okolnostima, savjetovati štrajk; a štrajk je, kao što sam rekla, direktna akcija. Ili bi mogli učiniti poput agitatora Socijalističke stranke, koji danas uglavnom iznose optužbe protiv direktne akcije, ono što su oni ljetos učinili, kad je policija priječila njihova okupljanja. Oni su se silom probijali na okupljališta, spremni govoriti u svakom slučaju; i natjerali su policiju da se povuče. I premda nije baš bilo logično, što se njih tiče, tako se suprotstaviti zakonskim izvršiocima većinske volje, bio je to čisti, uspješan čin direktne akcije.

Oni koji su, sukladno biti svojih uvjerenja, odani jedino Direktnoj akciji su – tko? Dakle, oni koji ne pružaju otpor; upravo oni koji uopće ne vjeruju u nasilje! No, nemojte sad pogriješiti pa zaključiti da sam rekla da direktna akcija znači nepružanje otpora; nipošto. Direktna akcija može biti krajnje nasilan čin, ili može biti mirna kao vode potoka Siloe što polako teče. Ja zapravo kažem da oni pravi pristalice nenasilnoga otpora mogu vjerovati samo u direktnu akciju, nikad u političku akciju. Jer je osnova svake političke akcije prisila; čak i kad Država čini dobre stvari, ona na kraju počiva na kundaku, puški ili zatvoru, da bi ih imala moći provesti.

Svaki je školarac danas u Sjedinjenim Državama upoznao, učenjem školske povijesti, direktnu akciju nenasilne vrste. Slučaj kojega se svi odmah prisjete, slučaj je prvih kvekera koji su došli u Massachusetts. Puritanci su osudili kvekere “da su uznemirili svijet propovijedajući mu mir”. Odbijali su platiti crkvene poreze; nositi oružje; pokoriti se podanički bilo kojoj vladi. (I time su bili akteri direktne akcije; ono što bismo mogli nazvati negirajućim akterima direktne akcije.) I tako su puritanci, budući da su bili pristaše političke akcije, donosili zakone koji su kvekere trebali isključiti, protjerati ih, globiti ih, utamničiti, sakatiti ih i, na kraju, objesiti. A kvekeri su dolazili i dalje (što je pozitivna direktna akcija); i povijest bilježi da su nakon vješanja četvorice kvekera i vuče Margaret Brewster za konjski rep ulicama Bostona, “puritanci odustali od ušutkivanja novih misionara”; “pobijedili su kvekerska ustrajnost i kvekerski nenasilni otpor”.

Drugi je primjer direktne akcije u ranoj kolonijalnoj povijesti, ali ovaj put nipošto miroljubive vrste, afera poznata kao Baconova pobuna. Svi naši povjesničari posve sigurno brane akciju pobunjenika u tom slučaju, jer imali su pravo. A opet, to je primjer nasilne direktne akcije protiv zakonski konstituirane vlasti. Zbog onih koji su zaboravili pojedinosti, ukratko ću ih podsjetiti da su virdžinijski plantažeri bili u strahu od općega napada Indijanaca; i to s razlogom. Budući da su bili pristaše političke akcije, zamolili su, ili je Bacon zamolio kao njihov vođa, da mu guverner povjeri da okupi dobrovoljce za vlastitu obranu. Guverner se pobojavao da bi mu takva skupina naoružanih muškaraca mogla biti prijetnja; također s razlogom. Pa je to odbio. I na to su se plantažeri utekli direktnoj akciji. Bez ovlasti su podigli dobrovoljce na noge i uspješno odbili Indijance. Guverner je Bacona proglasio izdajnikom; ali ljudi su stali iza njega, i guverner se plašio nastaviti proces protiv njega. Na kraju je stvar otišla tako daleko da su pobunjenici spalili Jamestown; i da nije bilo prijevremene Baconove smrti, još bi se mnogo više toga vjerojatno dogodilo. Naravno, odgovor je bio zastrašujući, kao što obično jest kad pobuna jenja, ili je ugušena. No, čak i tijekom toga kratkoga razdoblja uspjeha, ispravila je mnoge nepravde. Posve sam sigurna da su zagovornici

političke akcije po svaku cijenu iz toga doba, nakon što su reakcionari opet došli na vlast, rekli: "Pogledajte samo u kakvu nas je nevolju dovela direktna akcija! Pogledajte, napredak kolonije unazađen je za dvadeset pet godina"; zaboravivši na to da bi kolonistima, da se nisu utekli direktnoj akciji, Indijanci skinuli skalpove godinu dana prije, no umjesto toga nekoliko je njih guverner objesio godinu dana poslije.

U doba agitacije i uzbuđenosti što prethodi revoluciji, ima raznih vrsta i sojeva direktne akcije, od onih najmiroljubivijih do onih najnasilnijih; i vjerujem u to da gotovo svi koji uče povijest Sjedinjenih Država nalaze prikaz tih činova najzanimljivijim dijelom povijesti, dijelom koji im najlakše ostaje u pamćenju.

Među mirotvorne poteze pripadaju sporazumi o neuvoženju, savezi za nošenje odjeće od domaćega sukna i "odbori za korespondenciju".[1] Kako je neizbježno raslo neprijateljstvo, razvila se nasilna direktna akcija; to jest, u slučaju uništavanja biljega, ili akcije u vezi s brodovima koji prevoze čaj, bilo da im nisu dopuštali da iskrcaju čaj ili da su ga pohranili u vlažno skladište, ili ga razbacali u luci, kao u Bostonu, ili pak prisiljavajući vlasnika broda za prijevoz čaja da zapali vlastiti brod, kao u Annapolisu. Sve su to akcije koje naši najobičajniji udžbenici bilježe, ne osuđujući ih, ali i ne braneći ih, premda su to sve slučajevi direktne akcije protiv legalno konstituirane vlasti i vlasničkih prava. To što na njih usmjeravam pažnju, i na ostale slične primjere, činim da bih dokazala nepromišljenim ponavljačima tih riječi da *sedirektna akcija uvijek rabila i dobila je povijesnu privolu upravo onih ljudi koji je danas strogo osuđuju*.

Za Georgea Washingtona kažu da je bio vođa saveza virdžinijskih plantažera koji su se protivili uvozu: danas bi mu "zabranili", vjerojatno, sudski, da osnuje takav savez; a, ako bi ustrajao na tome, bio bi osuđen zbog nepoštivanja suda.

Kad se velika svađa između Sjevera i Juga silno zakuhala, opet je direktna akcija prethodila političkoj akciji i ubrzala je. I mogla bih ovdje zamijetiti da politička akcija nikad nije poduzeta, da se o njoj čak nije niti razmišljalo, sve dok dremaljive umove nisu probudili direktni činovi prosvjeda protiv postojećih uvjeta.

Povijest pokreta protiv ropstva i Građanski rat jedno su od najvećih proturječja, premda je povijest lanac proturječja. Politički govoreći, države koje su podupirale ropstvo zastupale su zapravo veću političku slobodu, autonomiju svake pojedine Države od upletanja Sjedinjenih Država; politički govoreći, države koje nisu podržavale ropstvo zastupale su čvrstu centraliziranu vladu, koja bi se, kako su secesionisti govorili, i to točno, progresivno razvila

u sve više tiranske oblike. Od završetka Građanskoga rata naovamo, federalna vlast kontinuirano je prisvajala ono što je prije pripadalo skrbi svake pojedine države. Ljude koji moraju raditi da bi preživjeli, u svakodnevnim borbama, kontinuirano bacaju u sukob s centraliziranom vlašću, protiv koje su se bunili upravo robovlasnici (sa slobodom na ustima ali tiranijom u srcu). Etički govoreći, upravo su države koje nisu podržavale ropstvo, u općem smislu, zastupale veću ljudsku slobodu, dok su secesionisti zastupali rasno ropstvo. Naravno, samo u općem smislu; to jest, većina je sjevernjaka, budući da nije bila naviknuta na aktualnu prisutnost crnačkog ropstva među sobom, ropstvo vjerojatno smatrala pogreškom; ipak, nisu bili posebno zagrijani da ga ukinu. Samo su abolicionisti, a njih je bilo razmjerno malo, bili izvorno etični, njima je samo ropstvo – ne secesija ili unija – bilo glavno pitanje. Zapravo, to im je pitanje bilo tako važno, da ih je znatan broj bio za raspuštanje unije, tvrdeći da je Sjever preuzeo inicijativu u raspuštanju unije, ne bi li sjevernjaci skinuli sa sebe sramotu zbog držanja crnaca u lancima.

Naravno, bilo je raznih ljudi svakojake čudi među onima koji su zastupali aboliciju ropstva. Bilo je kvekeri poput Whittiera (dapače, kvekeri koji su bili za mir po svaku cijenu borili su se za aboliciju čak u prvim kolonijalnim danima); bilo je umjerenih zagovornika političke akcije, koji su bili za to da robovi otkupe svoju slobodu, kao najjeftiniji način; ali bilo je i krajnje nasilnih ljudi, koji su vjerovali u nasilje i počinjali razne nasilne čine.

A što su činili političari, stalo bi u dugačak popis “kako nešto ne učiniti”, popis trideset godina kompromisa, i cjenkanja, i pokušaja da se očuva stanje kakvo jest, sitnih ustupaka objema stranama kad bi nove okolnosti zahtijevale da se nešto poduzme, ili bi se pretvarali da su nešto poduzeli. Ali “sa nebeskih staza vojevahu, vojevahu zvijezde prot’ Siseri”;^[2] sustav se raspadao iznutra, a pobornici direktne akcije su izvana, također, neumoljivo širili raspukline.

Među različitim izrazima direktne pobune bila je i organizacija “podzemne željeznice”.^[3] Većina je ljudi koja joj je pripadala vjerovala u obje vrste akcije; ali koliko god da su teoretski potpisivali pravo većine da donosi i provodi zakone, nisu u to vjerovali. Moj je djed bio član “podzemlja”; mnogim je robovima bjeguncima pomogao na njihovu putu u Kanadu. Bio je on vrlo strpljiv, voljan slušati zakon, u većini stvari, premda sam često smatrala da je vjerojatno štovao zakon jer nije s njim imao previše posla; budući da je uvijek živio pionirskim životom, zakon je općenito bio vrlo daleko od njega, a direktna akcija imperativ. U svakom slučaju, ma kako bio voljan slušati zakon, nije imao nimalo poštovanja za zakone o robovima; i svjesno je kršio svaki takav zakon kad bi mu se ispriječio na putu.

Bilo je vremena kad je u djelovanju "podzemlja", nasilje bilo potrebno, i rabljeno je. Sjećam se jedne stare prijateljica koja mi je rekla da su ona i njezina majka cijelu noć držale stražu na vratima, dok je rob za kojim je vođena potjera bio skriven u podrumu; iako su bile kvekerskoga porijekla, i s njima simpatizirale, sačmarica je bila na stolu. Nasreću, te je noći nisu morale upotrijebiti.

Kad je izglasan zakon o robovima bjeguncima, uz pomoć zagovornika političke akcije na Sjeveru koji su htjeli ponuditi nove ustupke robovlasnicima, pobornici direktne akcije krenuli su oslobađati bjegunce koji su bili ponovo zarobljeni. Organizirano je "Shadrachovo oslobođenje" [4] i "Jerryjevo oslobođenje", [5] a potonje oslobodioce vodio je slavni Gerrit Smith; [6] a bilo je i mnogo drugih uspješnih i neuspješnih pokušaja. No, političari su i dalje prtljali i pokušavali izgladiti stvari, abolicioniste su denuncirali i omalovažavali pomirljivci koji su bili ultra poslušni zakonu, baš kao što W. D. Haywooda [7] i Franka Bohna [8] denuncira upravo njihova stranka.

Neki dan sam čitala priopćenje tajnika lujizvilske mjesne Socijalističke stranke u čikaškome Daily Socialistu državnome tajniku, u kojemu se traži da se osigura neki pouzdan i priseban govornik kao zamjena za Bohna, koji je bio oglašen da će ondje govoriti. Objašnjavajući zašto to traže, gospodin Dobbs, navodi sljedeći citat iz Bohnova predavanja: "Da su McNamara [9] bili uspješni u obrani interesa radničke klase, bili bi u pravu, baš kao što bi i John Brown bio u pravu da je bio uspješan u oslobađanju robova. Neznanje je jedini zločin Johna Browna, a neznanje je jedini zločin i braće McNamara."

To gospodin Dobbs ovako komentira: "Kategorički osporavamo ta stajališta. Pokušaj da se povuče paralela između otvorenoga - premda možda pogrešnoga - revolta Johna Browna s jedne strane, i tajnih i smrtonosnih metoda braće McNamara s druge, nije samo indikativno za površan način razmišljanja, nego iznimno štetno po logičke zaključke koji bi se mogli izvući iz takvih izjava."

Očito gospodin Dobbs premalo poznaje život i djelo Johna Browna. John Brown je bio čovjek nasilja; prezreo bi svaki pokušaj da ga se prikaže bilo kako drugačije. A kad jednom osoba povjeruje u nasilje, samo je pitanje najučinkovitijeg načina kako ga primijeniti, što može biti određeno tek poznavanjem stanja i sredstava koja su joj na raspolaganju. John Brown nije nimalo prezao od konspirativnih metoda. Oni koji su pročitali autobiografiju Fredericka Douglassa [10] i *Sjećanja* Lucy Colman, [11] prisjetit će se da je jedan od planova Johna Browna bio organizirati lanac naoružanih tabora u planinama Zapadne Virdžinije, Sjeverne Karoline i Tennesseeja, poslati emisare među robove potičući ih da pobjegnu u te taborne i

ondje dogovore mjere, koje im stanje i uvjeti omogućuju, za daljnje poticanje pobune među crncima. Taj plan je propao samo zahvaljujući slabosti želje za slobodom među samim robovima, više od bilo čega drugoga.

Kasnije, kad su političari u svojoj beskrajnoj neiskrenosti smislili nov prijedlog kako-nešto-ne-učiniti, poznat kao Zakon Kansas-Nebraske, koji je ostavio naseljenicima da riješe pitanje ropstva, pobornici direktne akcije s obiju strana poslali su fiktivne naseljenike na taj teritorij, koji su nastojali izići kao pobjednici. Pobornici ropstva, koji su se prvi onamo probili, donijeli su ustav koji je priznavao ropstvo, te zakonsku kaznu smrću za one koji pokušaju pomoći robovima da pobjegnu; ali Slobodnozemljaši,[12] koji su došli malko kasnije, jer su došli iz udaljenijih država, donijeli su drugi ustav i odbili priznati zakone druge strane. I John Brown je bio ondje, umiješavši u sve nasilje, konspirativno ili otvoreno; bio je "konjokradica i ubojica", u očima pristojnih, miroljubivih, zagovornika političke akcije. I nema sumnje u to da je krao konje, ne obavješćujući unaprijed o svojoj namjeri da ih ukrade, i da je ubijao pristalice ropstva. Napao bi i izvukao se mnogo puta prije svojega konačnoga pokušaja u Harper's Ferryju.[13] To što nije upotrijebio dinamit, ishod je toga što se dinamit još nije bio pojavio kao upotrebljivo oružje. Izveo je mnogo više smišljenih nasrtaja na život od dvojice braće koju tajnik Dobbs proklinje zbog njihovih "smrtonosnih metoda". A opet, povijest nije promašila u tome kako razumjeti Johna Browna. Čovječanstvo zna da je, unatoč tome što je bio nasilan čovjek, okrvavljenih ruku, kriv za izdaju i obješen zbog toga, njegova duša ipak bila velika, snažna, nesebična duša, nesposobna podnijeti zastrašujući zločin koji se odnosio prema četiri milijuna ljudi kao da se radi o glupim životinjama, duša koja je smatrala da je povesti rat protiv takvoga ponašanja sveta, od Boga dana dužnost (jer John Brown je bio vrlo religiozan muškarac – prezbiterijanac).

Upravo direktnim akcijama i zbog direktnih akcija preteča društvene promjene, bilo miroljubivih bilo ratobornih, Ljudska Savjest, savjest mase, potiče se na potrebu za promjenom. Bilo bi vrlo glupo reći da politička akcija ne polučuje nikakav dobar rezultat; ponekad se tom metodom postignu i dobre stvari. Ali ne prije nego što pojedinačna pobuna, za kojom slijedi masovna pobuna, na to ne natjera. Direktna akcija uvijek je bukač, začetnik, uz njezinu pomoć velik broj ravnodušnih postaje svjestan da opresija postaje nepodnošljiva.

Opresija je prisutna u našoj zemlji danas – i ne samo u ovoj zemlji, nego diljem svih dijelova svijeta koji uživaju u vrlo pomiješanim blagoslovima Civilizacije. I baš kao u slučaju roba kao privatnoga vlasništva, taj je oblik ropstva prouzročio direktnu akciju i političku akciju. Određeni postotak naše populacije (vjerojatno mnogo manji postotak nego što političari

imaju naviku objavljivati na masovnim skupovima) proizvodi materijalna dobra od kojih mi ostali živimo; baš kao što je četiri milijuna crnih robova podupiralo cijelu gomilu parazita. To su *zemljoradnici* i *industrijski radnici*.

Neprorečenim i neprorecivim djelovanjem institucija koje ni jedno pojedinačno biće od nas nije stvorilo, nego smo ih zatekli kad smo došli ovamo, ti radnici, apsolutno najnužniji dio cijele društvene strukture, bez čijih usluga nitko ne bi ni jesti mogao, ili odjenuti se, ili imati krov nad glavom, upravo oni posljednji dobivaju jesti, posljednji dobivaju odjeću i istodobno posljednji dobivaju krov nad glavom – a da ne govorimo o njihovu udjelu u drugim društvenim povlasticama koje bismo mi ostali trebali osigurati, poput naobrazbe i umjetničkih užitaka.

Ti su radnici, u ovom ili onom obliku, ujedinili svoje snage da vide kako mogu poboljšati svoje stanje; prvotno, direktnom akcijom, drugotno političkom akcijom. Imali smo Majur, Savez farmera, Kooperacijske udruge, Kolonizacijske eksperimente, Vitezove rada, Sindikate i Industrijske radnike svijeta.[14] Sve su te organizacije bile organizirane sa svrhom da na ekonomskom planu iznude od gospodara nešto višu cijenu, nešto bolje uvjete, nešto kraću radnu satnicu; ili s druge strane, da se odupru sniženju cijene, lošijim uvjetima ili dužem radnom danu. Ni jedna od njih nije pokušala kao posljednje rješenje socijalni rat. Nijedna od njih, s izuzetkom Industrijskih radnika, nije priznala da postoji socijalni rat, neizbježan sve dok trenutačni zakonsko-društveni uvjeti traju. Prihvatile su institucije vlasništva u obliku u kojemu su ih zatekli. Tvorili su ih prosječni ljudi, prosječnih želja, i poduhvatile su se poduzeti ono što im se činilo mogućim i vrlo razumnim. Nisu bile odane nekoj određenoj političkoj politici kad su osnivane, ali su se utekle direktnoj akciji na vlastiti poticaj, bilo zbog uvjerenosti u nju bilo zbog zaštite.

Nesumnjivo bilo je, i ima, među svim tim organizacijama, članova koji su se bavili neposrednim zahtjevima; koji su uvidjeli da će kontinuirani razvoj snaga koje su sada na djelu neminovno prouzročiti uvjete kojima se život neće moći pokoravati, i protiv kojih će se, stoga, pobuniti, i to nasilno pobuniti; jer neće imati izbora; jer mora tako učiniti ili pitomo umrijeti; i budući da nije narav života predati se bez borbe, on neće pitomo izdahnuti. Prije dvadeset dvije godine srela sam se s ljudima iz Saveza farmera koji su mi to rekli, Vitezovi rada su to rekli, sindikalisti su to rekli. Težili su višim ciljevima od onih za koje su se borile njihove organizacije; ali morali su prihvatiti svoje drugove onakvima kakvi jesu, i pokušavali su ih potaknuti da se založe za takve ciljeve tako što bi ih natjerali da ih uoče. A uočiti su mogli više cijene, više nadnice, manje opasne i tiranske uvjete, kraći radni dan. Na stupnju

razvoja kad su ti pokreti osnovani, zemljoradnici nisu mogli uvidjeti da njihova borba ima ikakve veze s borbom onih koji su uključeni u tvorničku proizvodnju ili transportne službe; niti su mogli ovi posljednji uvidjeti da njihova borba ima ikakve veze s farmerskim pokretima. Zbog toga ih samo nekoliko to i sada vidi. Tek moraju shvatiti da je jedna zajednička borba protiv onih koji su prisvojili zemlju, novac i strojeve.

Nažalost, velika organizacija farmera razmrvila se u glupoj trci za političkom moći. Bila je prilično uspješna u osvajanju vlasti u određenim državama; ali sudovi su proglasili njezine zakone neustavnima i tu se krije grobna jama svih njezinih političkih uspjeha. Njezin je izvorni program bio izgraditi sebi silose i u njima pohraniti proizvode, držeći ih podalje od tržišta sve dok mogu izbjeći prekupce. Također im je program bio organizirati radničke razmjene, izdavati kreditna pisma za proizvode pohranjene za razmjenu. Da su tom programu dodali uzajamnu pomoć, on bi, u određenoj mjeri, barem na neko vrijeme, bio ilustracija toga kako se čovječanstvo može osloboditi parazitstva bankara i posrednika. Naravno, na kraju bi bila zbačena, osim ako ne bi toliko revolucionalizirala ljudski um primjerom da bi ga prisilila da svrgne legalni monopol nad zemljom i novcem; ali barem bi služila u obrazovne svrhe. Ovako, "odvratila je pažnju" i raspala se uglavnom zbog vlastite jalovosti.

Vitezovi rada nisu zapali u razmjernu nevažnost zbog neuspjeha da se poduhvate direktne akcije, niti zato što su šurovali s politikom, a i to u vrlo maloj mjeri, nego uglavnom zato što je to bila vrlo raznorodna masa radnika koji nisu mogli učinkovito udružiti svoje napore.

Sindikati su ojačali kad su Vitezovi rada jenjali, i polako su ali ustrajno nastavili jačati. Istina je da je njihov rast bio kolebljiv; da je bilo zastoja; da su se velike pojedinačne organizacije osnivale i zatim raspadale. Ali u cjelini, sindikati su bili snaga u usponu. A bili su to zato što su, premda siromašni, neučinkoviti, bili sredstvo kojim je određeni dio radnika dobio mogućnost da ujedini svoje snage i cilja izravno na svoje gospodare, i tako dobiju za sebe određeni dio onoga što su željeli – onoga što su im njihovi uvjeti diktirali da moraju pokušati osvojiti. Štrajk je njihovo prirodno oružje, koje su sami skovali. Gazda se u devet od deset slučajeva boji izravnog udarca štrajka. (Naravno, ima slučajeva i kad mu se veseli, ali to je prilično neuobičajeno.) A štrajka se ne boji toliko zato što misli da ga ne može pobijediti, nego jednostavno i jedino zato što nije htio nikakav prekid svojega posla. Obični gazda se ne boji toliko "klasno osviještenoga glasa"; mnogo je radionica u kojima možete govoriti o Socijalizmu ili o bilo kojem drugom političkom programu po vazdan; ali ako počnete govoriti o sindikalizmu, možete odmah očekivati da će vas smjesta otpustiti, ili u najboljem slučaju

upozoriti da ušutite. Zašto? Ne zato što je gazda tako mudar pa zna da je politička akcija močvara u kojoj radnik zapinje u blatu, ili zato što razumije da politički Socijalizam ubrzano postaje pokret srednje klase; nipošto. On misli da je Socijalizam loša stvar; ali je prilično daleko! On zna da će, ako pusti sindikat u svoju radionicu, odmah imati probleme. Radnici će mu biti buntovni, morat će se dati u trošak da bi unaprijedio uvjete proizvodnje, morat će zadržati radnike koji mu se ne sviđaju, a u slučaju štrajka mogao bi očekivati da mu oštete strojeve ili zgrade.

Često se kaže, i papagajski ponavlja, da su gazde "klasno svjesni", da su složni što se tiče svojega klasnoga interesa, i da su voljni podnijeti svaku vrstu osobnoga gubitka prije nego da iznevjere te interese. Ali uopće nije tako. Većina poslovnih ljudi su baš poput većine radnika; mnogo više se brinu zbog svojega individualnoga gubitka ili dobitka, nego zbog dobitka ili gubitka svoje klase. I samo svoj individualni gubitak gazda vidi, kad mu priprijeti sindikat.

Danas svi znaju da štrajk bilo kojih razmjera znači nasilje. Ma kako etički preferirali mir, svi znaju da on neće biti miran. Ako se radi o štrajku telegrafa, to znači rezanje žica i stupova, i da će lažni štrajkolomci ulaziti da bi pokvarili instrumente. Ako je riječ o štrajku u čeličani, to znači da će štrajkolomci biti pretučeni, prozori razbijeni, mjerači pokvareni, te da će uništeni biti skupi valjci zajedno s tonama i tonama materijala. Ako je riječ o štrajku rudara, to znači uništavanje pruga i mostova, te dizanje rudnika u zrak. Ako se pak radi o štrajku tekstilaca, to znači neobjašnjiv požar, pljusak kamenja kroz očito nepristupačan prozor, ili možda ciglu u tvorničarevu glavu. Ako je riječ o štrajku tramvajdžija, to znači trganje pruga ili barikade od gomile smeća i izmeta, prevrnuti kola ili ukradene ograde, to znači razbijene ili spaljene automobile i skrenute skretnice. Ako je riječ o štrajku željezničara, to znači "mrtve" lokomotive, podivljale lokomotive, razbacani teret i zaustavljene vlakove. Ako se radi o štrajku građevinara, to znači dizanje u zrak raznih gradnji. I uvijek, posvuda, u svako doba, borbe štrajkbrehera i štrajkolomaca sa štrajkašima i simpatizerima štrajka, Naroda s Policijom.

Što se gazda tiče, to znači reflektore, električne žice, palisade, ograđeni prostor, detektive i provokatore, nasilno otimanje i deportacije, i svako drugo moguće sredstvo do kojega mogu doći da bi se izravno zaštitili, uz krajnji poziv policiji, vojsci, državnom redarstvu i federalnim snagama.

Svi to znaju; svi se smiju kad sindikalni dužnosnici tvrde da su njihove organizacije miroljubive i da slušaju zakone, jer svi znaju da lažu. Znaju da se nasilje rabi, i potajno i

otvoreno; i znaju da se rabi zato što štrajkaši nemaju drugoga načina, ne mogu samo tako odustati od borbe. Niti zavaravaju one koji se dakle priklanjaju nasilju pod pritiskom destruktivnih zločinaca koji čine to što čine zbog urođene prokletosti. Ljudi općenito razmiju da oni to čine grubom logikom situacije koju nisu stvorili, ali koja ih tjera na te napade da bi činili dobro u svojoj borbi da prežive, ili će potonuti u bezdanu siromaštva, koje dopušta Smrti da ih sustigne u ubožnicama, na gradskim ulicama, ili u riječnome glibu. To je strašna alternativa s kojom se radnici suočavaju; i to je ono što tjera najprijaznija ljudska bića – ljude koji će skrenuti s puta da pomognu ranjenome psu, ili donesu kući zalutalo maće i nahrane ga, ili se maknu ustranu da ne zgaze crva – da se utječu nasilju protiv svojih bližnjih. Znaju, jer činjenice su ih tome podučile, da je to jedini način da pobijede, ako uopće mogu pobijediti. I uvijek mi se činilo jednom od najkomičnijih, apsolutno najnevažnijih stvari da osoba može učiniti ili reći, kad joj pristupi u potrazi za utjehom ili pomoći štrajkaš koji se bavi neposrednom situacijom, da ta osoba može odgovoriti, “Dodite na vlast glasanjem!”, kad je do sljedećih izbora još šest mjeseci, godina ili dvije.

Nažalost, ljudi koji najbolje znaju kako se nasilje rabi u sindikalnome ratu, ne mogu istupiti i reći: “Toga dana, na tom mjestu, provedena je ta i ta akcija, a kao rezultat učinjen je taj i taj ustupak, ili je taj i taj gazda kapitulirao.” Kad bi to učinili, ugrozili bi svoju slobodu, i moć da nastave borbu. Zbog toga oni koji su pametni, šute, i smiju se sebi u brk, dok oni maloga znanja blebeću. Događaji, a ne jezici, moraju jasno dati do znanja svoje stajalište.

A posljednjih je tjedana mnogo brbljarija. Govornici i pisci, iskreno uvjereni, mislim, u to da politička akcija, i samo politička akcija, može izvojevati radničku bitku, proglašavaju ono što im je drago nazivati “direktna akcija” (a pod tima zapravo misle na konspirativno nasilje) autorom neprocjenjiva zla. Neki Oscar Ameringer, primjerice, nedavno je rekao na skupu u Chicagu da je bomba na Haymarketu 1886. godine unazadila pokret za osmosatno radno vrijeme za nekih dvadeset pet godina, tvrdeći da bi pokret uspio da nije bilo te bombe. A to je velika pogreška. Nitko ne može točno u godinama ili mjesecima izmjeriti učinak poticaja prema naprijed ili reakcije. Nitko ne može dokazati da je pokret za osmosatno radno vrijeme mogao pobijediti prije dvadeset pet godina. Znamo da je osmosatno radno vrijeme uneseno u zakonike Illinoisa 1871., političkom akcijom, i ostalo mrtvo slovo na papiru. Ne može se dokazati ni da bi bilo izboreno direktnom akcijom radnika; ali može se pokazati da su mnogo moćniji čimbenici onemogućili taj pokret no što je to bila bomba na Haymarketu. S druge strane, ako je reakcionarni utjecaj bombe bio uistinu tako velik, onda bismo naravno mogli očekivati da radni i sindikalni uvjeti budu lošiji u Chicagu nego u gradovima gdje se ništa slično nije dogodilo. Naprotiv, loši kakvi jesu, opći radni uvjeti u Chicagu bolji su nego u

većini ostalih većih gradova, a snaga sindikata veća je nego i u jednom drugom američkom gradu osim San Francisca. Dakle, ako već moramo izvući nekakav zaključak o utjecaju bombe, dobro je te podatke imati na umu. Osobno, ne mislim da je utjecaj te bombe na radnički pokret, kao takav, bio tako velik.

Isto će biti i s trenutačnim manjstvanjem u vezi s nasiljem. Ništa se temeljno nije promijenilo. Dvojica su muškaraca zatvorena za ono što su učinila (prije dvadeset četiri godine bivali bi obješeni za ono što nisu učinili); neki će tek još biti zatvoreni. Ali sile života će se nastaviti buniti protiv svojih ekonomskih lanaca. Neće biti prekida u toj pobuni, bez obzira na to za koji stranački program glasali ili ne glasali, sve dok lanci ne budu raskinuti.

A kako će se lance raskinuti?

Politički aktivisti nam kažu da će se to jedino moći djelovanjem radničke stranke na izborima; izglasavajući sebe u posjedstvo izvora života i sredstava; glasanjem kojim će oni koji upravljaju šumama, rudnicima, farmama, vodenim putovima, mlinovima i tvornicama, i koji istodobno upravljaju i vojnom silom u ime obrane, predati svoju vlast narodu.

A u međuvremenu?

U međuvremenu budite mirni, radišni, slušajte zakone, budite strpljivi i skromni (kao što je to savjetovao Madero meksičkim nadničarima nakon što ih je prodao Wall Streetu)! Čak i ako je nekima od vas oduzeto pravo glasa, ne dižite se protiv toga, jer to bi moglo "unazaditi stranku".

Ja sam već izjavila da se nešto dobra ostvaruje i političkom akcijom – i ne mora to nužno biti akcija radničke klase. Ali silno sam uvjerena u to da je povremeno ostvareno dobro više nego kompenzirano zlom; kao što sam uvjerena u to da su, premda ima povremenih zala koja su rezultat direktne akcije, ona mnogo više nego kompenzirana dobrim.

Gotovo svi zakoni koji su izvorno sastavljeni s namjerom da budu na korist radnicima, ili su se pretvorili u oružje njihovih neprijatelja, ili su postali mrtvo slovo na papiru, osim ako radnici svojim organizacijama nisu izravno pratili provedbu zakona. I tako na kraju, na direktnu se akciju treba osloniti. Kao primjer sramotnoga zakona bacite pogled na zakon protiv financijskoga monopola, koji je trebao donijeti dobro ljudima općenito, a posebice radničkoj klasi. Oko dva tjedna nakon njegova donošenja, na sud je pozvano nekih dvjesto pedeset sindikalnih vođa da odgovaraju za optužbu da su monopolisti, što je bila reakcija ilinojske Centrale na štrajkaše.

Ali zlo vjere u indirektnu akciju daleko je veće nego ijedan takav manje važan ishod. Glavno je zlo da ona uništava inicijativu, guši individualni pobunjenički duh, uči ljude tome da se oslone na nekoga drugoga umjesto na sebe; na kraju, čini organskom anomalnu ideju da će se gustom koncentracijom tromosti sve dok se ne ostvari većina, a zatim osobitom magijom te većine, ta tromost pretvoriti u snagu. To jest da će se ljudi, koji su izgubili naviku da se bore za sebe kao pojedinci, koji su se pokorili svakoj nepravdi čekajući da većina naraste, preobraziti u visoko-eksplozivno ljudstvo pukim procesom gomilanja!

Posve se slažem s tim da izvori života, i sveg prirodnoga bogatstva na zemlji, i oruđe nužno za kooperativnu proizvodnju, moraju svima postati pristupačni. Posve sam nedvojbeno uvjeren u to da se sindikalizam mora širiti i da mora produbljivati svoju svrhu, ili će propasti; i sigurna sam da će ljude logika situacije prisiliti da to postupno uvide. Moraju shvatiti da se radnički problem ne može riješiti tako da se tuče štrajkolomce, sve dok njihova vlastita politika ograničavanja članstva visokim pristupnim članarinama i drugim restrikcijama pogoduje stvaranju štrajkolomaca. Moraju shvatiti da smjer uspona ne ide toliko usporedno s rastom nadnica, nego usporedno s kraćim radnim vremenom, koje će im omogućiti da povećaju članstvo, da prihvate svakoga tko je voljan učlaniti se u sindikat. Moraju shvatiti da, ako žele dobiti bitke, svi udruženi radnici moraju djelovati zajedno, djelovati brzo (ne obraćajući pažnju na gazde), i zadržati svoju slobodu da to mogu činiti u svako doba. I na kraju, moraju shvatiti da čak i tada (kad budu imali savršenu organizaciju), ne mogu postići ništa za stalno osim ako ne budu štrajkali za sve – ne za plaće, ne za neka manja poboljšanja, nego za cijelo prirodno bogatstvo na zemlji. I nastave to do njegove direktne eksproprijacije!

Moraju shvatiti da njihova moć nije u snazi glasanja, nego u sposobnosti da zaustave proizvodnju. Velika je pogreška smatrati da radnici čine većinu glasača. Radnici su danas ovdje sutra tamo, i to mnoge priječi da glasaju; velik postotak njih u ovoj zemlji su stranci bez glasačkoga prava. Najbjelodaniji dokaz da to socijalistički vođe znaju jest u tome da kompromitiraju svoju propagandu u svakom trenutku ne bi li dobili podršku klase privrednika, malih ulagača. Njihove kampanje proklamiraju da su njihove ispitivače uvjerali kupci obveznica s Wall Streeta da bi jednako bili spremni kupiti losanđeleske obveznice od socijalističke kao i od kapitalističke uprave; da je trenutačna uprava u Milwaukeeju blagodat za male ulagače; njihovi oglasi uvjeravaju svoje čitaoce u tom gradu da ne trebamo odlaziti u velike robne kuće da bismo kupovali – radije kupite kod Toga i toga u Milwaukee Avenue, koji će nas zadovoljiti jednako tako kao i “velike privredne” ustanove. Ukratko, poduzimaju svaki očajnički napor da dobiju podršku, i produže život, one srednje klase za koju

socijalistička ekonomija kaže da mora biti samljevena do kraja, jer znaju da bez njih ne mogu imati većinu.

Najviše što radnička klasa može postići, čak i ako njezini političari ostanu pošteni, jest stvoriti čvrstu struju u legislativi, koja bi mogla, kombinirajući svoj glas s ovom ili onom stranom, ostvariti određene političke ili ekonomske palijative.

Ali ono što radnička klasa može učiniti, kad jedanput izraste u čvrstu organizaciju, jest pokazati klasi posjednika, iznenadnom obustavom sveg rada, da cijela društvena struktura počiva na njima; da su im posjedstva drugih apsolutno bezvrijedna ako radnici ne rade; da su takve pobune, takvi štrajkovi, inherentni vlasničkom sustavu, i da će se kontinuirano ponavljati sve dok se cijela stvar ne dokine – i kad to pokaže, zapravo, napreduje prema izvlaštenju.

“Ali vojna moć”, kaže politički aktivist, “moramo steći političku moć, ili će vojska krenuti protiv nas!”

Protiv pravog općeg štrajka, vojska ništa ne može. Istina, ako imate na vlasti socijalista Brianda,[15] mogao bi proglasiti radnike “javnim službenicima” i pokušati ih natjerati da rade protiv sebe ! Ali suočen s čvrstim zidom nepokretne radničke mase, čak će se i Briand slomiti.

U međuvremenu, dok ne dođe do toga internacionalnoga buđenja, rat će se nastaviti kao i prije, unatoč svoj histeriji koju će dobronamjerni ljudi, koji ne razumiju život i njegove nužde, vjerojatno iskazivati; unatoč svem drhturenju plašljivih vođa; unatoč svim reakcionarnim osvetama koje će se poduzeti; unatoč svem kapitalu koji političari izvlače iz dane situacije. Nastavit će se dalje jer Život vapi živjeti, a Vlasništvo mu niječe slobodu da živi; i Život se neće pokoriti.

I ne smije se pokoriti.

Nastavit će se sve dok ne dođe dan kad će samooslobođeno Čovječanstvo biti sposobno pojeti Swinburneovu *Himnu Čovjeku*:

Slava nek' je Čovjeku na nebesima,
Jer Čovjek je gospodar Stvari.

BILJEŠKE

1 Committees of correspondence, tijela koja su organizirale lokalne vlasti Trinaest kolonija prije američke revolucije u svrhu koordinacije pisane komunikacije s onima izvan kolonija.

2 Suci, 5:20 (ili: S nebesa zvijezde su ratovale, iz svojih putanja one protiv Zizera bojevale).

3 "Underground Railroad", neformalna mreža tajnih ruta i sigurnih kuća koje su u devetnaestom stoljeću rabili crni robovi u Sjedinjenim Državama da bi prebjegli u slobodne države i u Kanadu uz pomoć abolicionista. Termin se primjenjuje i na abolicioniste koji su pomagali bjeguncima.

4 Radi se o Shadrachu Minkinsu koji je rob prebjegao iz Virdžinije u Boston gdje je radio kao konobar, ali kad je donesen Zakon o odbjeglih robovima, ponovno je uhićen no oslobodili su ga 15.2.1851. članovi bostonske organizacije za borbu protiv ropstva.

5 Riječ je o događaju od 1.10.1851, javnom oslobođenju roba koji je bio uhićen toga dana u Syracusi kad se održavala i konvencija Liberalne stranke protiv ropstva. Riječ je o Williamu Henryju, robu koji je pobjegao iz Missourija, a sebe je zvao "Jerry". Njegovo uhićenje smatralo se porukom da će lokalno nepopularan Zakon o robovima federalna vlast silom nametnuti, pa su stotine abolicionista nahrupile u gradski zatvor i oslobodile Jerryja.

6 Gerrit Smith (1797–1874) vodeći američki društveni reformator, abolicionist, političar i filantrop, neuspješan kandidat za američkoga predsjednika 1848, 1852. i 1856. godine.

7 William Dudley Haywood (1869–1928), poznat kao Big Bill Haywood, utemeljitelj i vođa Industrijskih radnika svijeta i član izvršnoga odbora Socijalističke američke stranke.

8 Frank Probasco Bohn (1866–1944) političar u američkoj državi Michiganu.

9 Braća James i John McNamara, irsko-američki sindikalisti iz Los Angelesa koji su 1.10.1910. napali urede *Los Angeles Timesa* bombom koja je prouzrokovala požar u kojemu je izgorio 21 novinski zaposlenik, a stotinu ih je ranjeno.

10 Frederick Augustus Washington Bailey Douglass (1818–1895), američki abolicionist, borac za ženska prava, urednik, govornik, državnik, pisac, reformator, sam odbjegli rob. Tog iznimnog važnog dionika američke i afroameričke povijesti zvali su "Mudrac iz Anacostije"

ili "Lav iz Anacostije".

11 Rođena 1818. a umrla 1906, abolicionistkinja i sufražetkinja, liberterka, 1852. prihvatila mjesto učiteljice u segregiranoj "školi za obojene". Njezina autobiografija *Reminiscences*.

12 Free Soil Party (1848-1954), manja ali utjecajna politička stranka u doba prije građanskoga rata u Americi, suprotstavljala se širenju ropstva na zapadne teritorije. Slogan stranke je bio "za slobodnu zemlju, slobodu govora, slobodu rada i slobodne ljude" što je privuklo manje farmere, dužnike, seoske trgovce te radnike na farmama i u mlinovima.

13 Povijesni grad u okrugu Jeffersonu, u Zapadnoj Virdžiniji, najpoznatiji je po napadu Johna Browna na tvornicu oružja 1859. godine i po njegovoj ulozi u američkom građanskom ratu.

14 National Grange, najstarija državna agrikulturna organizacija, u ruralnim područjima bavi se ekonomskim razvojem, obrazovanjem, zakonima, osnovana je odmah nakon građanskoga rata kao građanska udruga koja želi unaprijediti ekonomski i društveni položaj farmerske populacije; Farmers' Alliance, organizirani agrarni ekonomski pokret među američkim farmerima koji je cvjetao 1880-ih godina; Cooperative Associations, savez pojedinaca, uglavnom radnika, farmera i sitnih poduzetnika osnovan za zajedničko vođenje određenoga proizvodnoga pothvata; Knights of Labor, jedna od najvažnijih američkih radničkih organizacija u devetnaestom stoljeću; Industrial Workers of the World, internacionalni sindikat industrijskih radnika.

15 Aristide Briand (1862-1932), francuski državnik, francuski premijer u nekoliko mandata i dobitnik Nobelove nagrade za mir.

ANARHIZAM

Dva duha prevladavaju na svijetu – duh Opreza i duh Prkosa, duh Mirovanja i duh Nemira; duh Nepokretnosti i duh Promjene; duh onoga Drži-se-čvrsto- onoga-što-imaš i duh onoga Poleti-prema-onome- što-nemaš; duh sporoga i upornoga graditelja, pažljiv prema svojim naporima, nesklon raskinuti s bilo kojim od svojih postignuća, željan čuvati i nesposoban razlikovati između onoga što je vrijedno sačuvati i onoga što je bolje odbaciti, i duh nadahnjujućega rušitelja, maštovit, hirovit, nemaran u svojem obilju truda, naklon odbaciti dobro zajedno s lošim.

Društvo je drhturava ravnoteža, vječno se iznova uglavljajući između tih dvaju duhova. Oni koji gledaju na Čovjeka, kako to većina anarhista čini, kao na kariku u lancu evolucije, u tim dvjema društvenim sklonostima vide zbroj sklonosti pojedinačnih ljudi, koje su, zajedno sa sklonostima sveg organskoga života, rezultat djelovanja i protudjelovanja naslijeđa i prilagodbe. Naslijeđe, trajno teži ponoviti ono što je bilo, dugo, dugo nakon što je to sazrelo; prilagodba trajno teži razbiti forme. Iste sklonosti samo pod drugim imenima zapažaju se i u neorganskom svijetu, i tko god da je opsjednut modernom znanstvenom manijom za Monizmom, lako može slijediti liniju do točke iščeznuća ljudskoga znanja.

Zapravo, postoji čvrsta sklonost tome među dijelom obrazovanijih anarhista, koji su, budući da su prvo bili radnici a anarhisti zbog nagonske mržnje prema gazdi, kasnije postali studenti i, pogođeni svojom neprobavljenom znanošću, odmah shvatili da je potrebno da prilagode svoj anarhizam otkrićima mikroskopa, jer u drugom bi se slučaju od teorije moglo i odustati. Prisjećam se s razmjernom zabavom uzavrele rasprave otprije nekih pet ili šest godina, kad su liječnici i liječnici u zametku tragali za opravdanjem anarhizma u razvoju amebe, dok je žutokljuni inženjer tragao za njim u matematičkim veličinama.

I sama sam u jednom trenutku tvrdila vrlo nepokolebljivo da nitko ne može biti anarhist i istodobno vjerovati u Boga. Drugi su jednako nepokolebljivo tvrdili da ne može netko prihvatiti spiritualističku filozofiju i biti anarhist.

Trenutačno se slažem s C. L. Jamesom,[1] najučenijim američkim anarhistom, da nečiji metafizički sustav ima malo veze s materijom. Lanac rezoniranja koji mi se nekoć činio tako uvjerljiv, naime, da anarhizam, budući da poriče vlast nad pojedincem, ne može supostojati s vjerovanjem u Nadnaravnoga Gospodara svemira, proturječan je slučaju Lava Tolstoja, koji

je došao do zaključka da nitko nema pravo vladati drugim baš zato što on vjeruje u Boga, baš zato što on vjeruje da su svi ravnopravna djeca jednoga oca, i zbog toga nitko nema pravo upravljati drugim. Govorim o njemu jer je poznata i znamenita osoba, ali često je bilo slučajeva u kojima je istu zamisao iskazala cijela sekta vjernika, posebice u ranijim (i progonjenijim) fazama svojega razvoja.

Stoga mi se više ne čini nužnim da čovjek zasniva svoj anarhizam na nekom određenom poimanju svijeta; to je teorija odnosa primjerena čovjeku i nudi se kao rješenje društvenih problema koji proizlaze iz postojanja tih dviju sklonosti o kojima sam govorila. Bez obzira na to odakle te sklonosti potječu, svi priznaju da one postoje; i ma kako zanimljivo bilo umovanje, ma kako očaravajuće bilo izgubiti se, nestati u molekularnom olujnome vrtlogu u kojemu se čovjeka vidi uglavnom kao više zbijenu, žešću skupinu, energičnije središte oluje, kretati se među drugima, sudarati se s drugima, ali nigdje odvojeno, nigdje se ne izuzimajući od iste nužnosti što djeluje na sva druga središta sile – u svakom je slučaju nužno da bi se nekoga nagovorilo na anarhizam.

Dovoljni su dobro promatračko oko i mozak razmjerno sklon razmišljanju, bilo kome, pismenome i nepismenome, da prizna poželjnost anarhističkih ciljeva. To ne znači da povećano znanje neće potvrditi i proširiti nečiju primjenu tog temeljnog pojma (ljepota istine u tome je da pri svakom novom otkriću neke činjenice, otkrivamo koliko je ona šira i dublja nego što smo o njoj isprva mislili). Ali to znači da se anarhizam ponajprije zaokuplja sadašnjim stanjem, i vrlo običnim i jednostavnim ljudima; i nipošto nije složen ili težak prijedlog.

Anarhizam, sâm, daleko od bilo koje predložene ekonomske reforme, tek je posljednji odgovor od mnogih koje nam je prošlost dala, na taj prkosan, otpadnički, hirovit, promjenjiv duh koji nikad nije zadovoljan. Društvo, čiji smo dio, na neki nas način tlači – a to je tlačenje poteklo iz samih promjena koje je proveo taj isti duh, u spoju s teškim i čvrstim starim navikama koje smo stekli i utvrdili prije nego što su promjene zamišljene. Strojevi, koji su, kako naši drugovi Socijalisti stalno ističu, doveli do revolucije u Industriji, tvorevina su Prkosnoga Duha; oni su se izborili za sebe unatoč drevnim običajima, povlastici i kukavičluku na svakom koraku, kao što će povijest svakoga izuma pokazati, ako se pogleda unatrag sve njegove preobrazbe. I što je rezultat toga? To da se sustav rada, posve primjeren ručnoj proizvodnji i kadar ne proizvoditi veća tlačenja sve dok industrija ostaje u tom stanju, proteže, napinje da bi odgovorio masovnoj proizvodnji, sve dok ne dosegnemo točku prsnuća; i još jedanput duh Prkosa mora se potvrditi – tražiti nove slobode, jer

postojeće su metode proizvodnje pokazale da su stare slobode ništavne i isprazne.

Recimo to detaljnije: u starim danima Gospodara i Čovjeka – ne tako starim jer mnogi se stariji radnici mogu još prisjetiti tih uvjeta, radionica je bila prilično ležerno mjesto gdje su poslodavac i zaposlenik radili zajedno, nisu poznavali klasne osjećaje, družili su se izvan radnog vremena, jer pravilo je bilo da se ne treba žuriti, i oslanjali su se na načelo zajedničkoga interesa i prijateljstva (a ne na odnos rob-vlasnik) za prekovremeni rad. Proporcionalna dobit svakoga radnika možda je čak bila općenito i viša, ali je totalna suma koju je poslodavac mogao ostvariti bila razmjerno manja u mjeri u kojoj se nisu mogle zaraditi veličanstvene svote novca. Biti poslodavac nije ni jednom čovjeku davalo moć nad tuđim prihodima i rashodima, niti nad njegovim govorom dok je radio, niti je to značilo da ga može natjerati da radi do neizdržljivosti, niti da ga može podčiniti globama i porezima za neželjene stvari, kao što su voda s ledom, prljave pljuvačnice, šalice nepitkoga čaja i slično; ni nepristojnostima velike tvornice koje se ni spomenuti ne mogu. Individualnost radnika jasno je priznata veličina: njegov život je njegov; ne može ga se zaključati i dovesti do smrti, kao kakva konja što vuče kola, u ime dobra opće javnosti i najviše važnosti Društva.

Primjenom parnoga stroja i razvojem strojeva, došlo je do velikoga grupiranja radnika, do podjele rada, kojom se poslodavac odvojio, njegovi su se interesi odvojili od interesa njegovih zaposlenika, koji su živjeli u posve drugim krugovima, ništa o njima nije znao više no o jedinicama sile, obračunavao se s njima kao sa strojevima, većinom ih je prezirao, u najboljem slučaju smatrao ih je ovisnicima za koje se on u nekom smislu treba brinuti, kao što se ljudsko biće brine za kakvoga staroga konja koji više nije za upotrebu. Takav je njegov odnos prema svojim zaposlenicima; dok općoj javnosti on postaje jednostavno golemo sipa s kracima koji posvuda dosežu – svaka tanašna usta što prožidru dobit bez nekog učinka, ali gomilanje takvoga bogatstva čini svaku deklaraciju o slobodi između njega i radnika stvari kojoj se treba smijati.

Zato je došao čas kad duh Prkosa glasno zove tvornicom i radionicom na promjenu odnosa gospodara i čovjeka. Mora biti moguć neki dogovor koji će sačuvati dobrobiti nove proizvodnje i istodobno obnoviti individualno dostojanstvo radnika – vratiti hrabru neovisnost starome gospodaru svojega posla, zajedno s dodanim slobodama koje bi mu mogle pridoći kao njegova posebna prednost koja proizlazi iz materijalnoga razvoja društva.

To je posebna poruka anarhizma radniku. Nije to ekonomski sustav; ne dolazi vam s potankim planovima kako ćete vi, radnici, voditi industriju; niti usustavljuje metode razmjene; niti uređuje pomnu papirnu organizaciju “administriranja”. On jednostavno poziva

duh individualnosti da se uzdigne iz svojega poniženja i drži se visoko bez obzira na to kakva će ekonomska reorganizacija proizići. Budite prije svega ljudi, ne budite sluge stvari koje izrađujete; neka vaše evanđelje bude, "Stvari za ljude, a ne ljudi za stvari".

Socijalizam je, ekonomski gledano, pozitivan prijedlog za takvu organizaciju. On je pokušaj, uglavnom, da obuhvati te nove velike materijalne dobitke koji su osobit proizvod posljednjih četrdeset ili pedeset godina. On nema toliko u vidu vraćanje i ponovno potvrđivanje osobnosti radnika koliko ima u vidu pravednu raspodjelu proizvoda.

Sad je već savršeno očito da Anarhiju, koja uglavnom ima veze s odnosima ljudi, njihovim mislima i osjećajima, a ne s pozitivnom organizacijom proizvodnje i raspodjele, anarhist treba da bi mogao dopuniti svoj anarhizam nekim ekonomskim prijedlozima, koji bi mu mogli omogućiti da u svoje ime i u ime drugih u praksi ostvari tu mogućnost neovisnoga čovjeka. To će biti njegova provjera u izboru svakoga takvoga prijedloga – mjera kojom je individualnost osigurana. Nije mu dovoljno da se osigura udobna lagodnost, ugodna i dobro uređena rutina; slobodna igra duha promjene – to je njegov prvi zahtjev.

Svim je anarhistima to zajedničko, da ekonomski sustav mora služiti svojem cilju; ni jedan mu se sustav ne nudi kao lijep i gladak; ljubomoran na prezezanje stroja, on ljutito sumnjičavo gleda na aritmetiku s ljudima kao jedinicom mjere, na društvo koje se gubi u rutini, preciznošću tako lijepom onome kojemu je ljubav prema redu na prvom mjestu, ali koja ga tek tjera na uzdah – "Uf, smrdi na strojno ulje".

Sukladno tome, među anarhistima postoji nekoliko ekonomskih škola; imamo anarhiste individualiste, anarhiste mutualiste, anarhiste komuniste i anarhiste socijaliste. U prošla vremena tih nekoliko škola ogorčeno su se međusobno optuživale i odbijale se međusobno priznati uopće anarhistima. Oni uskogrudniji na objema stranama i dalje to čine; uistinu, oni to ne smatraju uskogrudnošću, nego naprosto čvrstom i jasnom istinom, koja ne dopušta toleranciju prema zabludi. To je bilo stajalište zadrutih u svim vremenima, i anarhizam nije ništa više od bilo koje druge nove doktrine uspio izbjeći svojim bigotima. Svaki od tih zagriženih pristaša, bilo kolektivismu bilo individualizmu, vjeruje u to da anarhizam nije moguć bez tog određenoga ekonomskoga sustava kao svojega jamstva, i da je on naravno posve opravdan s njegova vlastita stajališta. Proširivši ono što drug Brown naziva Novim Duhom, ta stara uskogrudnost ishodi širom, dobrohotnijom i mnogo razumnijom idejom, da se sa svim tim ekonomskim koncepcijama može eksperimentirati, i da nema ničega neanarhističkoga u svakoj od njih sve dok element prisile ne uđe u proces i ne obveže nespremne osobe da ostanu u zajednici s čijim se ekonomskim uređenjem ne slažu. (Kad

kažem, “ne slažu se”, ne mislim na to da im se ono jednostavno ne sviđa, ili da misle da bi se ono moglo lako zamijeniti nekim drugim pogodnijim uređenjem, nego na uređenje s kojim se oni, ipak, mogu lako pomiriti, kao što će dvije osobe koje žive u istoj kući ali imaju različit ukus što se tiče uređenja kuće, pristati na neku boju prozora ili kakvu dranguliju koja im se baš i ne sviđa, ali s kojom se ipak radosno mire zbog zadovoljstva što žive sa svojim prijateljem. Mislim na ozbiljne razlike koje prema njihovu mišljenju prijete njihovim suštinskim slobodama. Unijela sam to objašnjenje o tricama, jer se prigovori doktrini prema kojoj bi čovjek trebao živjeti u slobodnome društvu, gotovo uvijek degeneriraju u trivijalnosti – poput, “a što ćete učiniti ako dvije dame požele isti šešir”? itd. Ne zagovaramo napuštanje zdravoga razuma, i svaka razumna osoba sklona je pokoriti se njegovim preferencijama s vremena na vrijeme, uz uvjet da nije na to *prisiljena* po svaku cijenu.)

Zbog toga kažem da svaka skupina osoba koja djeluje u društvu u slobodi može izabrati svaki od predloženih sustava i biti jednako pravi anarhist kao i oni koji izaberu onaj drugi sustav. Ako se to stajalište prihvati, oslobođeni smo besramnih ekskomunikacija koje ispravno pripadaju Rimskoj crkvi, i koje nemaju drugu svrhu nego nas uvesti u zasluženi prezir prema izopćenicima.

Nadalje, na temelju čistoga teoretskoga procesa rezoniranja, vjerujem u to da je čovjek tada u stanju uma da spozna određene materijalne čimbenike problema koji je odgovoran za te razlike predloženih sustava, i koji čak i zahtijeva takve razlike, sve dok je proizvodnja u trenutačnom stanju.

Sad ću se nakratko zadržati na tim raznolikim prijedlozima i objasniti, usput, koji su to materijalni čimbenici na koje sam upravo aludirala. Krenuvši od posljednjega kao prvoga, naime od anarhističkoga socijalizma – njegov je ekonomski program isti kao i program političkoga socijalizma, u potpunosti – naime, prije nego što je djelovanje praktične politike razmrvalo Socijalizam u puki popis poboljšanja oblika vlasti. Takvi anarhistički socijalisti smatraju da je Država, centralizirana vlada, bila i da će uvijek biti poslovni posrednik klase u čijim je rukama vlasništvo; to je izraz čisto određenoga materijalnoga stanja, i kad to stanje prestane, nestati mora i Država; taj socijalizam, koji znači potpuno preuzimanje svih oblika vlasništva iz ruku ljudi kao nedjeljiva Čovjekova posjeda, donosi sa sobom kao logičan, neizbježan rezultat raspuštanja Države. Oni vjeruju da će, budući da svaka individua izražava zahtjev za društvenom proizvodnjom, poticaj za posezanjem i posjedovanjem nestati, da će zločini (koji su u gotovo svim slučajevima nagoni odgovor na određeno prethodno poricanje toga zahtjeva za vlastitim udjelom) nestati, i s njima i posljednja isprika

za postojanje Države. Oni se, prema pravilu, ne vesele ni jednoj takvoj preobrazbi u materijalnome aspektu društva, kao što se neki od nas vesele. Jedan mi je Londonac jednom rekao da je on vjerovao u to da će London nastaviti rasti, da će plima i oseka nacija nastaviti kuljati zavojitim ulicama, njegovih stotine autobusa će nastaviti voziti posve jednako, i da će se sav taj golemi promet koji opčinjava i zastrašuje nastaviti valjati poput velike bujice gore-dolje, doljegore, poput ribe čistača [2] – nakon ostvarenja anarhizma, baš kao što se i danas valja. Taj Londonac zove se John Turner; on je rekao, istom prilikom, da on posve vjeruje u ekonomiju socijalizma.

Taj je ogranak anarhističke stranke proizišao iz stare socijalističke stranke i izvorno je predstavljao revolucionarno krilo te stranke, kao suprotstavljeno onima koji su prihvatili pojam korištenja politikom. I ja vjerujem da je materijalni razlog koji računa s njihovim prihvaćanjem te određene ekonomske sheme (naravno on vrijedi za sve europske socijaliste) taj da je društveni razvoj Europe stvar dugotrajne povijesti; da gotovo od pradavnih vremena postoji priznata klasna borba; da ni jedan radnik, ni njegov otac, ni njegov djed, ni njegov pradjed, nije doživio da neka europska zemlja prelazi u velikim dijelovima iz bezvlasničkoga javnoga naslijeđa u ruke običnoga pojedinca poput njega, bez kakve titule ili kakva odlikovanja, kao što smo to mi u Americi doživjeli. Zemlja i zemljoposjednik njemu su uvijek bili nepristupačne veličine – priznati izvor opresije, klase i klasnoga vlasništva.

Industrijski je razvoj u gradu – kao sredstvo bijega od feudalnoga tlačenja, ali koje opet donosi sa sobom svoj oblik tlačenja, također s dugom poviješću ratovanja iza njega, poslužio da nametne osjećaj klasne podaničke vjernosti običnim ljudima u tvorničkim gradovima; tako da među slijepima, glupima, i pod tlakom Crkve, bez dvojbe, postoji nejasan, tup, ali vrlo siguran osjećaj da moraju potražiti pomoć u zajedništvu s drugima, i odnositi se sumnjičavo ili ravnodušno prema svakom prijedlogu koji im predlaže pomoći tako što će pomoći njihovim poslodavcima. Štoviše, socijalizam je uvijek bio san koji se uvijek iznova vraćao tijekom duge priče o pobuni u Europi; anarhistima je, poput drugih, bio urođen. Tek su, kad su prešli preko mora i došli u dodir s drugim uvjetima, udahnuili ozračje drugih misli, bili kadri vidjeti i druge mogućnosti.

Ako se mogu usuditi, na ovom mjestu, kritizirati takvo stajalište anarhista socijalista, rekla bih da je velika pukotina u tom poimanju Države u tome što ono pretpostavlja da je ona običnoga porijekla; Država nije puko sredstvo vladajućih klasa; ona ima svoj korijen duboko u religioznome razvoju ljudske prirode; i neće se raspasti tek pukim ukidanjem klasa i vlasništva. Mora se još nešto uraditi. A što se tiče ekonomskoga programa, kritizirat ću ga,

kao i ostale prijedloge, kad dođem do sumiranja.

Anarhistički komunizam je modifikacija, prije nego evolucija, anarhističkoga socijalizma. Većina se anarhista komunista, prema mojem uvjerenju, raduje velikim promjenama u raspodjeli ljudi po zemaljskoj površini do kojih će doći ostvarenjem anarhizma. Većina ih se slaže da će dijeljenje zemlje uz besplatnu uporabu sredstava za rad voditi raskidu tih golemih zajednica što se zovu gradovi, i formiranju manjih skupina ili komuna koje će održavati u zajedništvu samo slobodno priznanje zajedničkih interesa.

Dok socijalizam s veseljem očekuje daljnje širenje moderne pobjede Trgovine – koja je donijela proizvode sa svih strana svijeta pred vaša vrata – slobodni komunizam gleda na takvu groznicu izvoza i uvoza kao na nezdrav razvoj, i očekuje mnogo samopouzdaniji razvoj domaćih izvora, raskid s masovnim nadzorom potrebnim za sustavno vođenje takve svjetske razmjene dobara. On se obraća priprostome duhu radnika, predlažući im da oni koji sada sebe smatraju bespomoćnim ovisnicima o gazdinoj sposobnosti da im osigura posao, trebaju utemeljiti neovisne proizvodne skupine, uzeti materijal, raditi (što i čine), odlagati proizvode u skladišta, uzeti sebi što im treba i dopustiti drugima da uzmu ostatak. Da se to učini, nije potrebna nikakva vlada, nikakav poslodavac, nikakav novčani sustav. Potreban je samo doličan obzir prema svojoj samosvojnosti i samosvojnosti svojih suradnika. Nije vjerojatno, dapače pobožno je nadati se, da se takva velika gomila ljudi, poput današnjih svakodnevnih skupova u mlinovima i tvornicama, jednom spoji uzajamnom željom. (Tvornica je rasadnik svega što je pokvareno u ljudskoj prirodi, i to uglavnom zbog svoje pretrpanosti.)

Poimanje da ljudi ne mogu raditi zajedno ako nemaju pokretačkoga gospodara koji će uzimati postotak od njihova proizvoda, suprotno je razboritosti i zapaženoj činjenici. Po pravilu, poslodavci jednostavno samo pojačavaju zbrku kad se pokušavaju umiješati u radničke zaplete, kao što je svaka mehanika praktično pokazala; a što se tiče društvenoga napora, ljudi su radili zajedno dok su još bili majmuni; ako u to ne vjerujete, promatrajte majmune. Oni ne predaju svoju individualnu slobodu, nikada.

Ukratko, stvarni radnici uvest će vlastita pravila, odlučiti kada, gdje i kako stvari treba uraditi. Nije nužno da će zasnivač anarhističko-komunističkoga društva reći na koji se način zasebne industrije trebaju voditi, niti se on to usudi. On jednostavno spaja duh Prkosa i Rada u najobičnijem radniku – kaže im: “Vi znate kako kopati rudu, iskopati, rezati; znat ćete kako organizirati svoj rad bez diktatora; mi to ne znamo, ali imamo punu vjeru u to da ćete sami pronaći svoj put. Nikad nećete biti slobodni ljudi dok ne dosegnete tu istu vjeru u sebe.”

A što se tiče problema točne razmjene ekvivalenata koja izjeda reformatore drugih škola, za njega on ne postoji. Pa svega ima dovoljno, koga briga? Izvori bogatstva ostaju zauvijek nedjeljivi; kome je stalo za to što netko ima malko više ili manje, ako svi imaju dovoljno? Tko mari za to ako nešto i bacimo? Bacimo! Trula jabuka gnoji tlo baš kao što je prvo utješila životinje. I, doista, vi koji se toliko brinete o sustavu i poretku te podešavanju proizvodnje potrošnji, trošite više ljudske energije na svoje račune nego što ta dragocjena kalkulacija vrijedi. I zato se novac s cijelom svojom svitom komplikacija i lopovluka napušta.

Male, neovisne, snalažljive komune što slobodno surađuju – to je ekonomski ideal koji privlači većina anarhista Staroga svijeta danas.

Što se tiče materijalnoga čimbenika koji je razvio taj ideal među Europljanima, čine ga sjećanje i neki još preživjeli tragovi srednjovjekovne seoske komune – te oaze u velikoj Sahari ljudskoga poniženja u povijesti srednjega vijeka, kad je katolička crkva pobjedonosno stajala nad Čovjekom u prašini. Takav ideal obasjan je starim zlatom sunca pri zalasku, što prosijava kroz stranice Morrisa i Kropotkina. Mi u Americi nismo poznavali seosku komunu. Bjelačka je Civilizacija zapljusnula naše obale širokim plimnim valom i razlila se zemljom: među nama nikad nije viđena mala komuna izrasla neovisno od stanja barbarstva, iz prvobitne marljivosti, i dostatna samoj sebi. Nije bilo postupne promjene iz života kojim su živjeli domoroci u naš vlastiti; došlo je do potpunoga brisanja i potpunoga presađivanja posljednjega oblika europske civilizacije. Ideja o maloj komuni stoga na um pada instinktivno anarhistima Europe – posebice onima s kontinenta; u njih je to puki svjesni razvoj potisnutoga nagona. U Amerikanaca je to uvoz.

Vjerujem u to da većina anarhokomunista izbjegava nepromišljenost socijalista što se tiče Države kao čistoga potomka materijalnih uvjeta, premda veliki naglasak stavljaju na to da je ona sredstvo Vlasništva, i smatraju da će u ovom ili onom obliku Država postojati toliko dugo koliko će i vlasništvo postojati.

Prelazim na krajnje Individualiste – one koji se drže tradicije političke ekonomije i čvrsto podupiru ideju da su sustav poslodavaca i uposlenika, kupovanje i prodavanje, banke i sve ostale bitne institucije Komercijalizma, usredotočene na privatno vlasništvo, po sebi dobre, i da zle postaju tek kad se Država umiješa. Njihovi su glavni ekonomski prijedlozi da zemlju trebaju posjedovati pojedinci ili tvrtke tako dugo dok im treba i toliko dio koliki koriste; redistribuciju treba provesti kad god se tako članovi zajednice dogovore; o uporabi odlučuje svaka zajednica, po svoj prilici na gradskim skupštinama; o spornim slučajevima suditi će takozvana slobodna porota koju će ždrijebom izabrati cijela skupina; članovi koji se ne slažu

s odlukama skupine, poći će u dalju okolicu, na nezauzetu zemlju, bez ičije zapreke.

Novac koji predstavlja glavnu robu, izdat će tko god hoće; prirodno, pojedinci će polagati zadužnice u bankama a zauzvrat primiti novčanice; takve novčanice predstavljaju rad utrošen na proizvodnju i bit će izdavane u dovoljnoj količini (neće biti ograničenja pri pokretanju nekoga posla, čim kamate počnu rasti, organizirat će se sve više banaka, i tako će stopu postotka stalno provjeravati konkurencija), razmjena će se voditi slobodno, svaka vrsta posla će se poticati, povući će se vladine povlastice na izume, na svakom uglu rađat će se nova proizvodnja, i gazde će tražiti ljude, umjesto da ljudi traže gazde, plaće će narasti do punog opsega individualne proizvodnje, i zauvijek takve ostati. Vlasništvo, stvarno vlasništvo, napokon će postojati, kakvo danas ne postoji, jer ni jedan čovjek nije nagrađen prema tome koliko radi.

Privlačnost je takva programa u tome da on predlaže temeljite promjene naše svakodnevne svite; ne zbunjuje nas onako kako nas zbunjuju revolucionarniji prijedlozi. Njegov je lijek automatski; ne ovisi o svjesnom naporu pojedinaca da uspostave pravdu i izgrade sklad; slobodna konkurencija veliki je automatski ventil koji se otvara ili zatvara kako se potrebe povećavaju ili smanjuju, i potrebno je samo da se prepusti sebi, bez pokušaja pomoći.

Posve je sigurno da će devetero od desetero Amerikanaca koji nikad prije nisu čuli ni za jedan od tih programa, slušati s mnogo više zanimanja i odobravanja taj prijedlog, nego druge. Materijalni razlog koji objašnjava to stanje uma vrlo je očit. U ovoj zemlji, osim crnačkoga pitanja, nikad nismo imali povijesnu podjelu na klase; mi tek tu povijest stvaramo; nikad nismo osjećali potrebu za duhom združivanja radnika s radnikom, jer u našem društvu pojedinac poduzima stvari; današnji radnik sutrašnji je poslodavac; goleme mogućnosti su pred njim na nerazvijenom teritoriju, uprtio je svoj alat i krenuo novim smjerom sam. Čak i sada, kad borba je sve žešća, sve žilavija i tjera radnika u kut, linija podjele među klasama stalno puca, i prvo je geslo Amerikanca "Bog će ti pomoći ako sam sebi pomogneš".

Posljedično, taj ekonomski program, čija je osnovna ideja "uzdaj se u se", silno se poziva na tradicionalne simpatije i životne navike ljudi koji su sami doživjeli da je gotovo izbrisana neograničena baština, kao što kockar gubi svoj ulog, a tomu su uzrok ljudi koji su se s njima igrali u školi ili radili s njima u nekoj trgovini prije godinu ili deset godina.

Ta grana anarhističke stranke ne prihvata komunističko mišljenje da vlada izrasta iz vlasništva; naprotiv, oni smatraju vladu odgovornom za nijekanje pravoga vlasništva (naime: isključivog posjedovanja proizvođača nad svojim proizvodom). Oni više ističu metafizičko porijeklo Straha u ljudskoj naravi prema vlasti. Njihov je napad usmjeren u prvom redu na

ideju Vlasti; tako materijalne pogreške proistječu iz duhovne pogreške (ako se smijem usuditi upotrijebiti tu riječ bez straha od pogrešnoga tumačenja), što je posve suprotno od socijalističkoga gledišta.

Istina nije negdje "između", nego u sintezi tih dvaju stajališta.

Anarhistički mutualizam modifikacija je programa individualizma, s većim naglaskom na organizaciji, suradnji i slobodnom udruživanju radnika. Za njih je sindikat jezgra slobodno kooperativne skupine, koja će ukloniti potrebu za poslodavcem, voditi evidenciju radnoga vremena, preuzeti nadzor nad završenim proizvodom, voditi razmjenu proizvoda s različitim proizvodnim grupama na obostranu korist putem središnje federacije, omogućiti svojim članovima da dobiju zajmove i sukladno tome osigurati ih od gubitka. Mutualističko stajalište o pitanju zemlje identično je onome individualista, kao i njihovo poimanje Države.

Materijalni je čimbenik, koji je odgovoran za takve razlike poput onih između individualista i mutualista, prema mojem mišljenju, činjenica koja se isprva rodila u mozgu onih koji su, bilo da je riječ o radnicima ili poslovnim ljudima, živjeli prema takozvanom neovisnom nastojanju. Josiah Warren, premda siromah, živio je na individualistički način i provodio svoj društveni eksperiment slobodnoga života u malim seoskim naseljima, daleko od velikih organiziranih industrija. Tucker također, premda građanin, nikad nije bio osobno povezan s takvim industrijama. Nikad nisu izravno upoznali potlačenost rada u velikim tvornicama, niti su se miješali s radničkim udruženjima. Mutualisti jesu; posljedično su više skloni komunizmu. Dyer D. Lum proveo je velik dio svojeg života u gradnji radničkih sindikata, i sam je bio radnik, po zanimanju knjigoveža.

Predstavila sam grubi kostur četiriju različitih ekonomskih shema koje podržavaju Anarhisti. Zapamtite da se u jednom svi slažu: bez prisile. Oni kojima je draža jedna metoda ne namjeravaju je nametati onima kojima je draža druga metoda, sve dok se i prema njima iskazuje jednaka snošljivost.

Zapamtite i to da ni jedna od tih shema nije predložena zbog sebe same, nego zato što se njome, kako vjeruju njezini predlagači, najbolje može osigurati sloboda. Svaki anarhist, kao anarhist, bit će savršeno voljan odstupiti od svoje sheme vrlo izravno, ako shvati da druga shema polučuje bolji uspjeh.

Što se mene tiče, vjerujem da se sve te sheme i još mnoge druge mogu korisno iskušati na raznim mjestima; voljela bih vidjeti da se nagoni i navike ljudi izražavaju slobodnim izborom

u svakoj zajednici; i sigurna sam da određeni okoliš zaziva i određene prilagodbe.

Osobno, premda shvaćam da bi se sloboda trebala širiti u svakoj od tih ekonomija, iskreno priznajem da me ni jedna od njih ne zadovoljava.

I socijalizam i komunizam zahtijevaju stupanj zajedničkoga truda i upravo što bi rodila većom regulacijom no što bi to bilo u skladu s idealom anarhizma; individualizam i mutualizam, počivajući na vlasništvu, uključuju razvoj privatnih policajaca, što nipošto nije u skladu s mojim poimanjima slobode.

Moj bi ideal bio stanje u kojemu će svi prirodni izvori zauvijek biti besplatni svima, a radnik će pojedinačno biti sposoban sam proizvesti onoliko koliko mu treba da osigura životne potrebe, ako tako izabere, tako da ne mora rukovoditi svoj rad ili nerad prema vremenu svojih drugova. Mislim da bi takvo vrijeme moglo doći; ali samo razvojem oblika proizvodnje i ukusa ljudi. U međuvremenu, svi jednoglasno zazivamo slobodu *da pokuša*.

Jesu li to sve ciljevi anarhizma? Ne, to je samo početak. Oni su samo obris onoga što se zahtijeva za materijalnoga proizvođača. Ako, kao radnik, ne mislite dalje od toga kako da oslobodite sebe od strašnoga ropstva kapitalizma, onda je to anarhizam samo po vašoj mjeri. Ali vi određujete granice, ako ih određujete. Neizmjereno dublje, neizmjereno više, zaranja i uzvija se duša koja se izbavila iz svojega kazamata običaja i kukavičluka, i usudila se zahtijevati Sebe.

Ah, jedanput nepokolebljivo stati na rub toga mračnoga zaljeva strasti i želja, jedanput konačno usmjeriti hrabar, izravan pogled u to vulkansko Ja, jedanput, i toga jedanput, toga jedanput zauvijek, odbaciti zapovjed da se skriva i pobjegne od znanja o tom ponoru – ne, usuditi se siktati i ključati ako treba, i svijati se i drhtati od njegove snage! Jednom i zauvijek shvatiti da čovjek nije snop dobro uređenih malih razloga povezanih u prednjoj sobi mozga kojemu se propovijeda i drži ga se u vlasti otrcanim izrekama, ili pokreće i zaustavlja kakvim silogizmom, nego da je čovjek nedokučiv, on je bezdana dubina svih čudnih osjeta, uzburkano more osjećaja gdje god metu snažne oluje neobjašnjive mržnje i bijesa, čovjek su i nevidljivi grčevi razočarenja, oseke zloće, drhtaji i strepnje ljubavi koja vodi u ludilo i ne može se imati u vlasti, gladi, jauci i jecaji što udaraju u unutarne uho, sada prvi put obvezno slušati, kao da su se sva tuga mora i sav lelek velikih borovih šuma na sjeveru stekli da zajedno oplakuju u toj tišini koju samo vi čujete. Pogledati u tu dubinu, upoznati crnilo, ponoć, mrtvo doba u sebi, osjetiti džunglu i zvijer u sebi – i močvaru i glib, i pustu pustoš očaja srca – vidjeti, znati, osjetiti do kraja – i onda pogledati svojega druga, koji sjedi

nasuprot u tramvaju, tako doličan, dotjeran, lijepo počešljan i očetkan, zalizan, i pitati se što se krije ispod te obične izvanjskosti – zamisliti špilju u njemu koja negdje duboko ima uski rov što vodi u tvoju vlastitu špilju – zamisliti bol što ga možda muči do srži dok odijeva to lice izglaçane košulje – shvatiti da i on sam strepi pred sobom i grči se i bježi od lave svojega srca i trpi u svojoj kući zatvoru ne usuđujući se pogledati sebe – s poštovanjem ustuknuti pred branom najpriprostijega, najbeznadnijega stvorenja, čak i pred najponiženijem zločincem, jer čovjek poznaje beznačajnost i zločinca u sebi – poštediti svake osude (koliko još suđenja i kazni) jer čovjek poznaje materijal od kojega je stvoren i ne uzmiče ni pred čim jer sve je u njemu – to bi vam anarhizam mogao značiti. To znači meni.

I, okrenuti se oblacima, zvijezdama, nebu i pustiti snovima da nas preplave – ne osjećajući više strahopoštovanje prema izvanjskim silama bilo kojega poretka – ne priznajući da je išta nadmoćnije od nas – slikati, slikati bezbrojne slike, stvarati dosad nečuvane simfonije što pjevaju sanjarske zvukove samo vama, proširiti suosjećanje i na glupe nemani kao da su nam braća, cjelivati cvijeće kao što smo činili dok smo bili djeca, dopustiti sebi slobodno ići, slobodno poći onkraj granica onoga što strah ili *običaj* zovu “mogućim” – i to bi vam anarhizam mogao značiti, ako ga se usudite tako primijeniti. A, ako to jednoga dana i učinite – ako sjedeći za radnim stolom, ugledate viziju nenadmašiva sjaja, sliku toga zlatnoga doba kad neće biti zatvora na zemlji, ni gladi, ni beskućništva, ni objeda, ni suđenja, a srca će biti otvorena poput otisnutih listova, i iskrena koliko i bezbojazna, ako tada pogledate svojega priprostoga susjeda, koji se znoji, smrdi i proklinje svoj alat – sjetite se da vam nije poznata ni njegova dubina ni njegova visina. I on bi mogao sanjati kad bi jaram običaja i zakona i dogme bio s njega skinut. Čak i sada ne znate što slijepa, vezana, nepokretna kukuljica radi ondje da pripremi svoju krilatu stvar.

Anarhizam znači slobodu i duši i tijelu – u svakom htijenju, u svakom rastu.

Nekoliko riječi o metodama. U prošlim vremenima anarhisti su se u pogledu metoda međusobno isključivali; revolucionari su prezirno nazivali “kvekerima”[3] miroljupce; kvekeri su ih zauzvrat anatemizirali kao “divlje komuniste”.

No, i to prolazi. Kažem vam: sve metode ovise o sposobnosti pojedinca i njegovoj odluci.

Imamo Tolstoja – kršćanina, pristalicu nenasilja, umjetnika. Njegova je metoda oslikati sliku društva kakvo jest, pokazati okrutnost i beskorisnost sile; zagovarati kraj vlasti nepriznavanjem svake vojne sile. Dobro! Posve to prihvaćam. To odgovara njegovu karakteru, njegovoj sposobnosti. I budimo zadovoljni što je takav.

Tu je i Johann Most – star, radom istrošen, s težinom zatvorskih godina na plećima – a opet gorljiviji, vatreniji, žučljiviji u optuživanju vladajuće klase od tucet mladića – spuštajući se niz posljednja brda života, podižući svijest o zlu među svojim drugovima na tom putu. Dobro! Tu svijest treba probuditi. Govorio još dugo taj strastveni jezik!

Pa Benjamin Tucker – hladnokrvan, samodovoljan, kritičan – bacajući svoje teške strijele među neprijatelje i prijatelje, hladnom nepristranošću, pogađajući brzo i oštro zasjecajući – i uvijek spreman pribiti uza zid izdajicu. Držeći se pasivnoga otpora kao najučinkovitijeg, spreman promijeniti ga kad god mu se učini mudrim. To mu odgovora; i u tome je sâm, neprocjenjiv.

A tu je i Petar Kropotkin, privlačan mladima, gleda slatkim, toplim, užarenim očima na svaki napor naseljavanja, i dječjim zanosom pozdravlja pobune radnika, te vjeruje u revoluciju cijelom svojom dušom. I njemu zahvaljujemo.

George Brown je tu, propovijeda miroljubivu eksproprijaciju putem ujedinjenih radničkih sindikata; i to je dobro. To je kod njega najbolje; u tome je kod kuće; najviše može postići upravo na tom polju koje je sam odabrao.

A u kovčegu u Italiji počiva čovjek čija je metoda bila ubiti kralja i šokirati narode te ih dovesti do iznenadne osviještenosti o lažnosti njihova zakona i reda. I njega, njega i njegov čin, bez rezerve prihvaćam, i tiho se klanjam snazi toga čovjeka.

Jer ima nekih čija je narav misliti i uvjeravati, popuštati i vratiti se, i tako napredovati u umovima svojih bližnjih; a ima drugih koji su strogi i tihi, odlučni, neumoljivi kao Judin san o Bogu; i ti ljudi navale – jedanput i nestanu. Ali udar odjekuje svijetom. I kao što noću, kad je nebo teško od oluje i iznenadni bijeli bljeskovi ga paraju, i kad se svaki predmet jasno ocrta, tako je pod bljeskom Brescijeva pištolja, kad je zapucao, cijeli svijet na tren vidio tragičan lik talijanskoga naroda, izgladnjeloga, zakržljalog, osakaćenoga, zgrčenoga, poniženoga, umorenoga; a u istom trenu kad su im zubi zacvokotali od straha, zamolili su Anarhiste da im objasne svoj nauk. I stotine tisuća ljudi pročitao je o toj ideji više u tih nekoliko dana no što su pročitali u svojem životu.

Tražite metodu? Pitate li Proljeće za metodu? Što je potrebnije, sunce ili kiša? Da, proturječni su; uništavaju se međusobno – da, ali iz toga uništenja rađa se cvijeće.

Svatko bira metodu koja ponajbolje izražava njegovo unutarnje biće, i ne prezire drugoga čovjeka zato što se on izražava drugačije.

BILJEŠKE

1 Charles Leigh James (1846–1911), englesko-američki pisac i anarhist, sin engleskog romanopisca, povjesničara i britanskoga konzula G. P. R. Jamesa.

2 *Scorpius aequipinnis*.

3 Od engl. quake, tresti se, "treskavci", aluzija na to da su se tresli u vjerskome zanosu, prev.

KAKO SE POSTAJE ANARHIST

“Ovdje je bio jedan čuvar, a na onom kraju drugi; ja sam bio nasuprot vrata. Znete već one poteškoće s geometrijom u slučaju zeca i pasa – nikad ne trče ravno, nego uvijek zavojito, ne? A čuvar nije bio pametniji od pasa; da je trčao ravno do vrata, ulovio bi me.”

Tako je Petar Kropotkin opisao svoj bijeg iz Petropavlovske tvrđave. Tri mrvice na stolu označavale su relativni položaj nadmudrenih čuvara i zatvorenika bjegunca; govornik ih je otkinuo od kruha koji je jeo i bacio ih na stol uz veseli smijeh. Sugerirani trokut bio je početna točka doživotnoga progonstva najvećega čovjeka, osim još Tolstoja, kojega je Rusija stvorila; toga trenutka počela su mnoga lutanja po tuđini i preuzimanje jednostavnoga, omiljenoga nadimka “Drug”, zbog kojega je napustio nadimak “Princ”, koji je prezirao.

Nas troje sjedili smo u običnome malom domu londonskoga radnika – Will Wess, nekadašnji postolar, Kropotkin i ja. Pili smo naš “čaj” na domaći engleski način, uz tanke šnite kruha s maslacom; i razgovarali smo o stvarima bliskima našem srcu, što, kad god se troje anarhista nađe na okupu, znači razgovor o sadašnjim pokazateljima porasta slobode i o tome što naši drugovi rade po raznim drugim zemljama. A budući da zbog toga što rade i govore često završe u zatvoru, razgovor je naravno skrenuo na Kropotkinovo iskustvo i njegov hrabri bijeg, zbog čega je ruska vlada i dan danas ljuta.

Sad već star muškarac, pogledao je na sat i žustro skočio na noge: “Kasnim. Doviđenja, Voltairine; doviđenja, Wille. Je li ovo put u kuhinju? Moram se pozdraviti s gospođom Turner i Lizzie.” I otišao je u kuhinju, nevoljan, premda je kasnio, otići a da se nije rukovao s onima koji su oprali suđe za njega. Takav je Kropotkin, čovjek čija je ličnost najdojmljivija u anarhističkom pokretu – istodobno najnježniji, najljubazniji i najnepobjediviji čovjek. Komunist koliko i anarhist, srce mu kuca ritmično u skladu s velikim zajedničkim bilom rada i života.

Ja nisam komunistkinja, premda je moj otac to bio, kao i njegov otac prije njega tijekom uskomešanoga doba 1848. godine, što je vjerojatno vrlo daleki razlog za moje opiranje stvarima kakve jesu: u svojoj srži uvjerenja su većinom prirođena. I, ako bih trebala objasniti sebe na nekoj drugoj osnovi, bila bih zbunjujuća logična pogreška; jer, prema prvim utjecajima i prema odgoju, trebala bih biti opatica, i provesti život veličajući Autoritet u svojem najkoncentriranijem obliku, kao što to mnoge moje školske drugarice čine u ovom

času u misijskim kućama Reda svetoga imena Isusa i Marije. Ali stari pradjedovski duh pobune potvrdio je sebe dok mi bijaše još četrnaest godina, kad bijah učenica u Konventu Naše gospe od Jezera Hurona, u Sarniji, u Ontariju. Kako samo žalim sebe sada, kad se toga sjetim, te jadne dušice koja se sama bori u tmini religiozne praznovjerice, nesposobna vjerovati, a opet neprestance u strahu od prokletstva, žestokog, divljeg i vječnog, ako se odmah ne ispovijedim i ne zaredim! O kako se samo dobro sjećam gorčine kojom sam odbila zapovijed svoje učiteljice, kad sam joj rekla da se ne mislim ispričati za dosuđeni prijestup, jer ja ne vidim da sam imala krivo, pa neću ni *osjetiti* svoje riječi u tom slučaju. "Nije nužno", reče ona, "da trebamo osjetiti to što govorimo, ali je uvijek nužno da se pokoravamo svojim nadređenima." "Neću lagati", odgovorih vatreno, a istodobno sam se prestrašeno tresla da me ne bi moj neposluh na kraju osudio na muke!

Na kraju sam se izborila za svoj put i bila sam slobodoumna osoba od trenutka kad sam napustila tu ustanovu, tri godine poslije, premda nikad dotad nisam vidjela knjigu ili čula riječ koja bi mi pomogla u mojoj usamljenosti. Bilo je to poput Doline Smrtne Sjene, i ima bijelih ožiljaka na mojoj duši, gdje su me Neznanje i Praznovjerica spalile svojim paklenim ognjem tih ugušujućih dana. Jesam li blasfemična? To je njihova riječ, ne moja. Osim te borbe u mojoj mladosti, sve ostale su bile lake, jer bez čega god da sam bila, Volje sam imala na pretek. Nikad nije bila podanička, i nikad neće biti; uporno je išla u jednom smjeru, spoznaja i potvrda njezine vlastite slobode, sa svim odgovornostima koje su s tim išle.

To je, uvjerenam, temeljni razlog za moje prihvaćanje anarhizma, premda je posebna prilika u kojoj je dozrela sklonost da se tako odredim bila 1886. na 1887. godinu kad je petero nevinih ljudi obješeno u Chicagu zbog krivice osobe koja je i danas ostala neznana. Dotad sam vjerovala u suštinsku pravdu američkoga zakona i suđenja uz porotu. Nakon toga, nikad to više nisam mogla. Sramota toga suđenja završila je u povijesti, a pitanje koje je ono potaknulo što se tiče mogućnosti provedivosti pravde u skladu sa zakonom, završilo je u bučnom krikul diljem svijeta. S tim pitanjem što se bori za svoj glas u doba kad su me, mladu i gorljivu, sva pitanja pritiskala snagom koju će kasniji život zalud slušati ponovo, okušala sam sreću na Konvenciji u spomen Paineu[1] u nekom mjestu bogu iza leđa sred planina i snježnih zapuha u Pennsylvaniji. Bila sam slobodoumni predavač i govorila sam poslije podne o Paineovu životnom djelu; navečer sam sjedila među publikom da bih poslušala Clarencea Darrowa[2] koji je govorio o socijalizmu. Bio je to moj prvi susret s bilo kakvim planom za poboljšanje uvjeta radničke klase koji je dao i određeno objašnjenje o smjeru ekonomskoga razvoja, te sam mu pribjegla kao netko tko, zatekavši se u mraku, trči prema svjetlu. Danas se smijem tome kako sam brzo prihvatila etiketu "socijalista" i kako

sam je brzo odbacila. Neka nitko ne slijedi moj primjer; ali, bijah mlada. Šest tjedana poslije kažnjena sam za svoju naglost, kad sam pokušala u to uvjeriti malog ruskog Židova po imenu Mozerski, u debatnom klubu u Pittsburghu. On je bio anarhist, i pomalo Sokrat. Podvrgnuo me propitivanju mnogih rupa iz kojih sam se izvlačila silno nespretno samo da bih se koprčala u drugima u koje me zakopao dok sam se izvlačila iz onih prvih. Pokazalao se očitim da mi je potrebna bolja utemeljenost: i tako sam počela proučavati načela sociologije i moderni socijalizam i anarhizam onako kako su bili predloženi u njihovim redovnim časopisima. Časopis *Liberty* Benjamina Tuckera,[3] eksponenta individualističkoga anarhizma, konačno me uvjerio da "sloboda nije Kći nego Majka Reda". I premda više ne zastupam posebno ekonomsko evanđelje koje je branio Tucker, sama anarhistička doktrina, kako sam je tada shvatila, s godinama se širila, produbljivala i intenzivirala.

One koji nisu upoznati s tim pokretom, različiti nazivi samo zbunjuju. Anarhizam je, zapravo, vrsta protestantizma, čiji sljedbenici su složni u velikom suštinskom vjerovanju u to da svi oblici vanjskoga autoriteta moraju nestati ili ih se mora zamijeniti jedino samo-vladom, pri čemu se silno razlikujemo u pogledu oblika budućega društva. Individualizam pretpostavlja da je privatno vlasništvo kamen temeljac osobne slobode; pretpostavlja da se takvo vlasništvo treba sastojati od apsolutnoga posjeda nad vlastitim proizvodom i od takva udjela u zajedničkom prirodnom blagu koji osigurava trenutačne potrebe. Komunistički anarhizam, s druge strane, objavljuje da je takvo vlasništvo neostvarivo i nepoželjno; da samo zajedničko vlasništvo i zajedničko korištenje prirodnim izvorima i sredstvima društvene proizvodnje može osigurati pojedinca od ponavljanja nejednakosti, i njegovih pratilaca, vlade i ropstva. Moje je osobno uvjerenje da oba oblika društva, kao i mnoge oblike između, treba, u nedostatku vlasti, iskušati na različitim mjestima, prema porivima i materijalnim uvjetima ljudi, ali i da se obama oblicima može utemeljeno prigovoriti. Samo sloboda i iskustvo mogu odrediti najbolji oblik društva. Stoga, više sebe ne etiketiram drugačije nego jednostavno "anarhistkinjom".

A opet ne bih htjela da svijet pomisli da sam "anarhistkinja po zanatu". Neupućeni imaju vrlo čudna poimanja o nama, jedno od njih je da anarhisti nikad ne rade. Naprotiv, anarhisti su takoreći uvijek siromašni, a samo bogati žive a da ne rade. I ne samo to, vjerujemo u to da će svako zdravo ljudsko biće, sukladno vlastitoj aktivnosti, izabrati rad, premda posve sigurno ne kao danas, jer trenutačno je vrlo malo mogućnosti da osoba pronađe svoje istinsko zvanje. Tako sam ja, koja bih u stanju slobode izabrala drugačije, učiteljica jezika. Prije nekih dvanaest godina, kad sam živjela u Philadelphiji i bila nezaposlena, prihvatila sam prijedlog male skupine ruskih židovskih tvorničkih radnika da pokrenem večernju

nastavu engleskoga jezika. Dobro znam da se iza želje da mi pomognu da preživim, krila i želja da bih se mogla uključiti u propagiranje našeg zajedničkoga cilja. Ali iznimka je još jednaput postala pravilo, tako da sam od toga dana ostala učiteljica koja podučava radnike i radnice. U tih dvanaest godina koje sam proživjela sa Židovima doseljenicima, voljela ih i radila s njima, podučavala sam ih više od tisuću te otkrila, kao pravilo, da su to najbistriji, najustrajniji studenti, skloni žrtvi, a u mladosti sanjari koji sanjaju o društvenim idealima. Premda ga "inteligentni Amerikanac" proklinje kao "neukoga stranca", premda kratkovidni radnik čini "židu" život što je više moguće nepodnošljivim, taj tih i strpljiv, prezren čovjek živi na svoj način unatoč svemu tome. Sama sam zapazila nepatvoreno junaštvo dok sam podučavala djevojčice i dječake, pa čak i muškarce i žene s obiteljima, koje bi nadišlo granice vjere običnoga uma. Hladnoću, glad, samoizolaciju, sve su to podnosili godinama ne bi li osigurali školovanje; i još gore, tjelesnu iscrpljenost do mršavosti – to je uobičajeno. Ali, usred svega toga, toliko je živa društvena mašta mladih da ih većina pronalazi vremena posjećivati razne klubove i društva u kojima se raspravlja o radikalnoj misli, te će se prije ili poslije povezati sa socijalističkim sekcijama, Liberalnom ligom, Klubovima za borbu za jedinstveni porez, ili anarhističkim grupama. Najveće socijalističke dnevne novine u Americi židovske su novine *Vorwaerts*, a najaktivniji i najkompetentniji praktični radnici su Židovi. I oni su među anarhistima.

Nisam propagandist po svaku cijenu, pa bih na ovom mjestu priču i završila; no istina me tjera da dodam da, kako godine prolaze i dolazi do postupne filtracije i apsorpcije američkoga komercijalnoga života, moji učenici postaju uspješni stručnjaci, zlatna magla entuzijazma se gubi, pa se stara učiteljica mora okrenuti novoj mladeži da bi među njima našla drugove, koji i dalje užagrenih očiju idu naprijed, vide ono što je zauvijek izgubljeno za one koje je opći uspjeh zadovoljio i otupio. Katkad to donese suze u oči, ali, kao što Kropotkin kaže: "Neka idu; dobili smo ono najbolje od njih." Nakon svega, tko su stvarno stari? Oni koji su se iscrpili u vjeri i snazi, i priklonili se naslonjačima i ugodnom životu; no, ne i Kropotkin, sa svojih šezdeset godina na leđima, bistra pogleda i živa zanimanja kao u maloga djeteta; ne sigurno ni Johann Most, "stari veteran revolucije", neslomljen ni nakon deset godina provedenih po zatvorima Evrope i Amerike; ne ni sijeda Louise Michel, kojoj rumenilo zore još sja u oštrom pogledu koji zuri iza zakračunatih sjećanja na Novu Kaledoniju; ne i Dyer D. Lum, koji se smije i u svojem grobu, mislim; ne ni Tucker, ili Turner, pa ni Teresa Claramunt, ni Jean Grave – ni oni. Sve sam ih upoznala, i osjetila kako izvorni život pulsira njihovim srcem i tijelom, veseo, vatren, spreman skočiti u akciju. Takvi ljudi nisu stari, nego vaše mlado srce koje doživi stečaj društvene nade, suši se i trune u tom pljesnivom i nesvrhovitom društvu. Želite li vi uvijek biti mladi? Onda budite anarhisti, i

živite s vjerom nade, makar bili i stari.

Sumnjam u to da i jedna druga nada ima moć održati plamen vatre kao što sam to vidjela 1897., kad sam srela španjolske egzilante oslobođene iz tvrđave Montjuich. Razmjerno malo osoba u Americi zna za priču o tom mučenju, premda smo raspačali nekih pedeset tisuća primjeraka pisama prokrijumčarenih iz zatvora, a i nekoliko ih je novina objavilo. Bila su to pisma ljudi zatočenih samo na temelju sumnje za zločin koji je počinila nepoznata osoba, i ljudi podvrgnutih mučenjima na čiji samo spomen čovjek sav pretrne. Kidali su im nokte, glave tlačili metalnim kapama, najosjetljivije dijelove tijela ovijali između gitarskih žica, meso im palili vrelin crvenim željezom; hranili su ih usoljenim bakalarom nakon dana gladovanja, i nisu im davali vodu; Juan Ollé, mladić od devetnaest godina, poludio je; drugi je priznao nešto što nikad nije učinio i o čemu ništa nije znao. Sve to nije neka mašta puna užasa. Ja, koja ovo pišem, rukovala sam se s nekima od tih preplašenih ruku. Bez razlikovanja, četiri stotine ljudi svih vrsta uvjerenja – republikanaca, sindikalista, socijalista, slobodnih zidara, kao i anarhista – bačeno je u tamnicu i mučeno u zgloglasnoj “ništici”. Pa je li onda čudo da su u većini postali anarhisti? U prvoj skupini koju smo sreli na stanici Euston toga kolovoškoga poslijepodneva bilo ih je dvadeset osmero – beskućnih luralica u vrtlogu Londona, oslobođenih bez suđenja nakon mjeseci zatočeništva, kojima je naloženo da u četrdeset osam sati napuste Španjolsku! I napustili su je, pjevajući svoju zatvorsku pjesmu; a i dalje se u njihovim tamnim i tužnim očima mogao nazrijeti vječni svibanjski cvat. Uglavnom su otišli u Južnu Ameriku gdje se pojavilo četiri do pet novih anarhističkih listova otada, i gdje je iskušano nekoliko naseljeničkih eksperimenata prema anarhističkom predlošku. I tako je tiranija porazila samu sebe, a protjerani su postali sjeme revolucije.

I ne samo da je dosad neprobuđene probudilo, nego se cijeli karakter svjetskoga pokreta promijenio tim međusobnim kruženjem drugova iz svih nacija. Izvorno je američki pokret, domaći pokret koji je pokrenuo Josiah Warren 1829. godine, bio posve individualistički; student ekonomije lako će razumjeti materijalne i povijesne razloge za takav razvoj događaja. Ali, u posljednjih dvadeset godina komunistička je ideja silno napredovala, zahvaljujući u prvom redu usredotočenosti na kapitalističku proizvodnju koja je natjerala američkoga radnika da shvati ideju solidarnosti i, drugo, zahvaljujući izgonu aktivnih komunističkih propagatora iz Evrope. I, još se jedna promjena dogodila u posljednjih deset godina. Dotad je primjena ideje uglavnom bila ograničena na industrijske stvari, a ekonomske su se škole međusobno denuncirale; danas velika i istinska tolerancija raste. Mladi naraštaj priznaje golemi zamah ideje na polju umjetnosti, znanosti, književnosti, obrazovanja, spolnih odnosa i osobnoga morala, kao i na polju socijalne ekonomije, i

pozdravlja uspon onih koji se bore ostvariti slobodan život, bez obzira na kojem polju. Jer to na kraju anarhizam zapravo znači, potpuno skidanje lanaca sa života nakon dvije tisuće godina kršćanskoga asketizma i hipokrizije.

Osim pitanja ideala, tu je i pitanje metode. "Kako sve to mislite ostvariti?", pitanje je koje se najčešće postavlja. Do iste je promjene i ovdje došlo. Isprva, bili su "kvekeri" i "revolucionari"; i dalje su tu. Ali premda jedni o drugima nemaju dobro mišljenje, ipak su naučili da svaka strana zasebno ima vlastitu svrhu u velikoj igri svjetskih sila. Nijedan čovjek nije sam po sebi jedinica, i u svakoj duši Jupiter još ratuje s Kristom. Ipak, duh mira raste; i premda bi bilo neutemeljeno reći da anarhisti općenito vjeruju u to da se svaki veliki industrijski problem može riješiti bez upotrebe sile, bilo bi jednako neutemeljeno pretpostaviti da samu silu smatraju poželjnom, ili da ona tvori krajnje rješenje svakog problema. Samo iz miroljubivoga eksperimenta može proizići konačno rješenje, a to branioci sile znaju i u to vjeruju baš kao i tolstojevci. Samo što oni misle da trenutačne tiranije provociraju otpor. Širenje Tolstojeva *Rata i mira* i *Ropstva našega doba* te porast broja tolstojevskih klubova koji imaju svrhu širiti književnost neotpora, dokaz je da mnogi prihvaćaju ideju da je lakše pobijediti rat mirom. Ja sam jedna od tih. Ne vidim kraja odmazdama osim ako netko ne prekine s odmazdom. Ali neka nitko to ne pomiješa sa sluganskim pokoravanjem ili poniznim odricanjem; moje pravo mora biti obranjeno ma koliko me to koštalo, i nitko ne smije posezati za njim bez mogega prosvjeda.

Dobročudni satirčari često zapažaju da je "najbolji način da se izliječi anarhista, dati mu bogatstvo". Zamijeni li se riječ "izliječi" s "pokvari", potpisala bih tu uzrečicu; i vjerujući da nisam ništa bolja od ostalih smrtnika, iskreno se nadam da je dosad bila moja zadaća da radim, i to naporno, i ne za bogatstvo, pa tako mogu nastaviti do kraja; jer, dopustite mi da održim integritet svoje duše, sa svim ograničenjima svojih materijalnih uvjeta, umjesto da postanem beskičmenjačko stvorenje materijalnih potreba, stvorenje bez ideala. Moja je nagrada to što živim s mladima; održavam korak sa svojim drugovima; umrijet ću radeći lica okrenuta prema istoku – Istoku i Svjetlu.

BILJEŠKE

1 Thomas Paine (1737–1890), američko-britanski filozof i književnik, emigrirao u Ameriku 1774. i radio kao novinar, podupirao Deklaraciju o neovisnosti, zagovarao ukidanje

monarhije u Britaniji zbog čega je optužen za veleizdaju te je morao pobjeći u Francusku, vratio se u Ameriku 1802. i nastavio zagovarati otpor tiraniji te predlagao formiranje međunarodne mirovne organizacije.

2 Clarence Seward Darrow (1857–1938), američki odvjetnik i vodeći član Američke udruge za građanska prava.

3 Predstavnik američkoga individualističkoga anarhizma u 19. stoljeću, urednik i izdavač anarhističkoga časopisa *Liberty*, živio od 1854. do 1939.

U OBRANU EMME GOLDMAN I PRAVA EKSPROPRIJACIJE

Svjetlo je ugodno, zar ne, prijatelji moji? Ugodno je gledati licem u lice, vidjeti ruke koje se rukuju s našima, iščitavati oči što tragaju za našim mislima, znati kakve usne odgovaraju na naš ljubazan pozdrav. Lijepo je namignuti u prkos Noći, hladnoj, slijepoj Noći. Kako sablasno, kako strašno, kako hladno bi bilo kad bih stajala ovdje u mraku, kao sjen što se obraća sjeni, u kući sljepoće! A opet, svak' bi znao da nije sam; ipak bismo mogli pružiti ruke i međusobno se dotaknuti, i osjetiti toplinu ljudske blizine. Suosjećajan bi glas mogao zazvoniti mrakom, ubrzati otegnute trenutke. – Za usamljene zatvorenike u ćelijama Blackwell's Islanda nema ni svjetla ni zvuka! Kratak dan juri nebom, kratak dan još je kraći među sumornim zidovima. Duga studena noć spusti se tako rano, tkajući svoj tmasti zastor pred zatvoreničkim očima. I kroz zastor se ne probija suosjećajan glas, iza zastora pritišće zatvorska tišina, onkraj turobne, šutljive zemlje, i onkraj ledene, podrivajuće rijeke, crne i prijetee, spremne potopiti. Zid noći, zid od kamena, zid od vode! Tako je velika Država New York odgovorila Emmi Goldman; tako su klase odgovorile masama; tako bogati odgovaraju siromašnima; tako Institucija Vlasništva daje svoj ulitmatum Gladi!

“Dajte nam posla”, rekla je Emma Goldman; “Ako nam nećete dati posla, dajte nam kruha; ako nam nećete dati ni posla ni kruha, onda ćemo uzeti kruh.” Nije bilo mudro reći to Državi New York, to jest – Bogatima i njihovim čuvarima, Policiji. Ali više se bojim da apostoli slobode, preteče pobune, nikad nisu bili vrlo mudri. Neka je buntovna osoba, koja je jednom otišla s nekoliko prezrenih sljedbenika u Palestinu, uzela kukuruz s polja kukuruza drugih ljudi (i to na šabat). Ta je ista osoba, kad je poželjela ujahati u Jeruzalem, rekla svojim učenicima da idu naprijed do mjesta gdje će naći privezano mlado ždrijebe, da ga odvežu i dovedu njemu, a ako se itko drugi u to uplete ili im nešto kaže, neka mu reknu: “Moj gospodar ga treba.” Ista je osoba rekla: “Svakomu tko od tebe ište daj, a od onoga tko tvoje otima ne potražuj.” [1] Ta je ista osoba jedanput stajala pred gladnim mnoštvom Galileje i podučavala ga govoreći: “Na Mojsijevu stolcu zasjedoše pismoznanci i farizeji. Činite dakle i obdržavajte sve što vam kažu, ali se nemojte ravnati po njihovim djelima jer govore, a ne čine. Vežu i ljudima na pleća toware teška bremena, a sami ni da bi ih prstom makli. Sva svoja djela čine zato da ih ljudi vide. Doista, proširuju zapise svoje i produljuju rese. Vole pročelja na gozbama, prva sjedala u sinagogama, pozdrave na trgovima i da ih ljudi zovu ‘Rabi, rabi’.” I okrenuvši se pismoznancima i farizejima, on nastavi: “Jao vama, pismoznanci i

farizeji ! Licemjeri ! Vi rasipate kuće udovičke i govorite za to duge molitve. Stoga vas čeka stroži sud. Jao vama, pismoznanci i farizeji! Licemjeri! Namirujte desetinu od metvice i kopra i kima, a propuštate najvažnije u Zakonu: pravednost, milosrđe, vjernost. Ovo je trebalo činiti, a one ne propuštati. Jao vama, pismoznanci i farizeji! Licemjeri! Čistite čašu i zdjelu izvana, a iznutra su pune grabeža i pohlepe. Jao vama pismoznanci i farizeji! Licemjeri! Nalik ste na obijeljene grobove. Izvana izgledaju lijepi, a iznutra su puni mrtvačkih kostiju i svakojake nečistoće. Tako i vi izvana ljudima izgledate pravedni, a iznutra ste puni licemjerja i bezakonja. Jao vama, pismoznanci i farizeji! Licemjeri! Gradite grobnice prorocima i kitite spomenike pravednicima te govorite: 'Da smo mi živjeli u dane otaca svojih, ne bismo bili njihovi sudionici u prolijevanju krvi proročke.' Tako sami protiv sebe svjedočite da ste sinovi ubojica proroka. Dopunite samo mjeru otaca svojih! Zmije! Leglo gujinje! Kako ćete uteći osudi paklenoj?"[2]

Da, to su riječi odmetnika koji je navodno postavio kamen temeljac moderne civilizacije, vlastima svojega doba. Licemjeri, iznuđivači, počinitelji nepravde, kradljivci siromašnih, sudionici krvoprolića, zmije, guje, spremni za pakao!

Nije to bio baš mudar govor, od početka pa do kraja. Možda je to i znao dok je stajao pred Pilatom da bi primio kaznu, kad je nosio svoj teški križ kalvarijom, kad je na njega pribijen, raspet u agoniji, povikao je: "Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio." [3]

Ne, to nije bilo mudro – ali je bilo veličanstveno.

Te velike, budalaste osobe, skitnice prosjaka, tog lopova koji opravdava čin počinjen iz gladi, tog čovjeka koji je pogazio Pravo Vlasništva, tog Pojedinca koji je prkosio Državi, znate li zašto su ga se toliko bojali i mrzili ga, zašto su ga kaznili? Zato što, kako je rečeno, "Mnoštvo ga je naroda s uživanjem slušalo";[4] a optužba pred Poncijem Pilatom bila je, "Nađosmo, da ovaj buni narod naš, da zabranjuje plaćati porez caru, i izdaje se za Krista kralja."

Ah, prestravljeni "narod"!

Kad je kardinal Manning[5] napisao: "Nužda ne poznaje zakon, gladan čovjek ima prirodno pravo na krišku kruha svojega susjeda", kome je palo na um uhititi kardinala Manninga? On je vrlo pažljivo napisao svoj članak za *Fortnightly Review*. Tko ga je pročitao? Nisu ga pročitali oni koji su bili gladni kruha. Gladnih želudaca nisu imali pedeset centi za časopis. Nije to bio glas ljudi koji sami zagovaraju svoja prava. Nitko ni na tren nije pomislio da bi

kardinal Manning mogao povesti deset tisuća gladnih ljudi da opljačkaju londonske pekarnice. Bilo je to etičko cjepidlačenje o kojemu je gospoda omamljena vinom raspravljala u razgovorima poslije ručka, gospoda koja je sebe smatrala najsposobnijom razmišljati o takvim temama dok su njihova odijela bila umrljana povraćotinama nezasićenosti i pijanosti. Ali kad je Emma Goldman stupila na Union Square i rekla, "Ako vam ne daju posla i kruha, uzmite sami kruh", narod ju je s uživanjem slušao; i kao i stari lutajući tesar iz Nazareta koji se obraćao svojem staležu, podučavajući među cijelim židovskim narodom, potičući narod protiv vlasti, tako je krojačica iz New Yorka, koja se obratila nezaposlenima u New Yorku, predstavila prijetnju onih najnižih u društvu, njihovim jezikom. Vlasti su to čule i prepale se: zbog toga trostruki zid.

Stara je to, stara priča. Kad je Thomas Paine, prije nekih stotinjak godina, objavio prvi dio svoje knjige *Prava čovjeka*, dio u kojemu raspravlja jedino o načelima, izdanje je bilo vrlo skupo, teško je dopiralo do čitalaca. Samo je pobudilo književnu zbrku. Kad se pojavio drugi dio, dio u kojemu se bavio primjenom načela, u kojemu on objavljuje da "čovjek ne bi trebao moliti za svoja prava, nego ih uzeti", pojavio se u jeftinom izdanju, tako da je u nekoliko tjedana prodano stotinu tisuća primjeraka. To je dovelo do vladinoga progona. Progon je zahvatio ljude koji bi se mogli aktivirati, i slijedio je progon za progonom dok Botany Bay[6] nije bio prepun ponajboljih ljudi Engleske. Objavljena su ograničenja slobode govora i tiska, i objavljivana će biti sve dok bude antagonističkih interesa u ljudskom društvu.

Htjela bih da me dobro shvatite. Ja vjerujem u to da je termin "ustavno pravo slobode govora" fraza bez značenja, zato što su: Ustav Sjedinjenih Država i Deklaracija o neovisnosti, posebice ova posljednja, bili, u svoje doba, progresivan izraz progresivnih ideala. Ali oni su, posve, obilježeni metafizičkom filozofijom koja je dominirala posljednjim stoljećem. Oni govore o "urođenim pravima", "neotudivim pravima", "prirodnim pravima", itd. Oni objavljuju da su ljudi jednaki zbog metafizičkoga ovoga ili onoga, što se zove jednakost, koja postoji na neki tajanstven način odvojeno od materijalnih uvjeta, baš kao što su filozofi osamnaestoga stoljeća smatrali da je voda vlažna pretpostavljajući metafizičku vlažnost, koja postoji nekako negdje odvojeno od tvari. Ne govorim to zato da bih omalovažila te velike ljude koji su se usudili stati protiv monarhijske vlasti, i zamisliti bolji ideal društva, za koji su svakako smatrali da će osigurati jednaka prava ljudima; jer u potpunosti shvaćam da nitko ne može živjeti vrlo daleko ispred duha vremena, i smatram da će, osim ako neka kataklizma ne uništi ljudsku vrstu prije kraja dvadesetoga stoljeća, iskustvo sljedećih stotina godina rasprsnuti u komadiće mnoge naše teorije. Ali iskustvo ovoga doba dokazalo je da metafizičke kvantitete ne postoje bez tvari, i zbog toga ljudi ne

mogu postati jednaki pukim papirnim deklaracijama. Ako materijalni uvjeti za jednakost ne postoje, više je nego ruganje proglasiti ljude jednakima. I, ako nema jednakosti (a pod jednakošću smatram jednake prilike za svakoga da učini sa sobom najviše što može), ako, kažem, nema tih jednakih prilika, sloboda, bilo misli, govora ili djelovanja, jednaka je izrugivanju.

Jednom sam pročitala da milijun anđela može plesati istodobno na vršku igle; moguće je da bi milijun anđela uspio pronaći pristojno prenoćište na temelju svojih ustavnih prava; ali jedna skitnica to ne može. I čim jezici klase neposjednika ugroze posjednike, čim razbaštinjeni zaprijetе povlaštenima, tog trenutka ćete otkriti da Ustav nije napisan za vas. Zbog toga mislim da Anarhisti griješe kad se bore za svoja ustavna prava. Kao što mi je uvaženi odvjetnik, gospodin Thomas Earle White, iz Philadelphije, i sam anarhist, rekao nedavno: "I što ćete s njima? Ići na sud, boriti se za svoja zakonska prava? Anarhisti ih ionako nemaju." "Pa", kažu zagovornici uloge vlade, "zapravo i ne možete dosljedno tražiti ikakvo pravo. Vi ionako ne vjerujete u ustav i zakone." Upravo tako; i ako će itko ispravljati moje ustavne krivice, rado ću mu podariti svoja ustavna prava. Istodobno, posve sam sigurna da nitko neće pristati na tu zamjenu; niti će ikakva pomoć stići klasi griješnih izvana. Spas iz druge ruke ni prezira nije vrijedan. Zadovoljština zbog krivdi neće biti ishod molbi "sadašnjim vlastima". "Prava ima onaj tko se usudi održavati ih." "Pomozi si sam, i Bog će ti pomoći." (A kad čovjek može sam sebi pomoći, ne mislim da je sklon gnjaviti se s Gospodom zbog pomoći.) Sve dok su ljudi skrštenih ruku i mole Boga u Washingtonu za posao, neće dobiti pomoć. Sve dok skiću ulicama, čiji su kâmi oni položili, čiju prljavštinu čiste, čije kanale kopaju, a na kojima ne smiju predugo zastati da ih ne bi policajci potjerali; sve dok idu od tvornice do tvornice, moleći za priliku da budu robovi, a gazde i predradnici ih vrijeđaju, kao odgovor dobivaju ono staro "Ne", staro odmahivanje glavom, u tim tvornicama koje su oni gradili, čije su strojeve oni izradili; sve dok puštaju da ih tjeraju kao krda stoke, u gradove, godinu za godinom, sve više, sa zemlje pod hipotekom, zemlje koju su oni iskrčili, pognojili, obrađivali, dali joj vrijednost; sve dok stoje drhteći, gledajući kroz pocinčane izloge kapute, koje su oni sašili ali ih ne mogu kupiti, gladujući sred hrane koju su proizveli ali je ne mogu imati; sve dok nastavljaju činiti sve te stvari koje nejasno ovise o moći izvan njih samih, bilo da je riječ o bogu, svećeniku, političaru ili poslodavcu, ili dobrotvornom društvu, ne bi li dobili naknadu, sve dotle spas će biti odgođen. Kad shvate mogućnost potpune međunarodne federacije rada, čije će sastavne grupe preuzeti posjed nad zemljom, rudnicima, tvornicama, nad svim sredstvima proizvodnje, kad objave vlastite potvrde o razmjeni i, ukratko, kad budu vodili svoju proizvodnju bez regulativnoga upletanja zakonodavaca ili poslodavaca, mogli bismo se ponadati jedinoj pomoći koja mi je poznata -

samopomoći; jedinom uvjetu koji može jamčiti slobodu govora (i nije potrebno nikakvo jamstvo na papiru).

Ali u međuvremenu, dok čekamo, jer još je mnogo meljave srednje klase koju treba smljeti između viših i nižih miljokaza ekonomske evolucije; dok čekamo stvaranje internacionalnoga radničkoga povjerenja; dok čekamo dan kad će biti dovoljno ljudi praznih želudaca i punih očaja, da krenu u izvlaštenje; što trebaju učiniti ti koji sada gladuju?

To je pitanje s kojim se Emma Goldman morala suočiti; i odgovorila je na nj ovako: "Zamolite, pa ako ne dobijete, uzmite – uzmite kruh."

Ja vam ne dajem taj savjet. Ne zato što ne bih mislila da vam kruh ne pripada; ne zato što ne mislim da nemate moralno pravo uzeti ga; i nisam ništa više šokirana, zgrožena i ljutita čuvši izvještaj o jednom ljudskom biću koje gladuje sred mnoštva, nego li svim pittsburzima, chicagoima i homesteadima i tennessejima, i coeur d'aleneima, buffaloima i barcelonama i parizima; i ne zato što ne mislim da je jedno osjetljivo ljudsko tijelo vrijedno svih vlasničkih prava u New Yorku; ne zato što ne mislim da će se svijet ikad spasiti tako što idemo strpljivo kao ovce na klanje; ne zato što ne vjerujem u to da je izvlaštenje klase posjednika nezibježno i da će to izvlaštenje početi upravo takvim činom kakav Emma Goldman savjetuje, naime: oduzmanjem posjeda nad dobrima već proizvedenima; ne zato što mislim da trebate imati obzira prema konspiratorima Wall Streeta, ili onima koji izvlače dobit svojim radnjama, kao takvima, niti ću ikad misliti, sve dok ne budu svedeni na razinu ljudskih bića koji imaju iste šanse kao i vi dobiti svoj udio u društvenom blagostanju, i ništa više.

Rekla sam da vam ne dajem savjet koji je dala Emma Goldman, ne zato što bih htjela da zaboravite nagrade svojih ekspropijatora; da su oni savjetovali olovni metak za štrajkaše, strihnin za skitnice, kruh i vodu kao dovoljno za radni narod; ne zato što čujem još u svojim ušima riječi jednoga koji mi je rekao o štrajkašima Studebaker Wagon Worksa, "Da je bilo po mome, pokosio bih ih šmajserom", ne zato što bih htjela da zaboravite električne žice Fort Fricka,[7] ni Pinkertone, ni milicije, ni progone zbog ubojstava i izdaja; ne zato što bih htjela da zaobravite na 4. svibnja, kad je obranjeno vaše ustavno pravo slobode govora, niti na 11. studenoga kad je srušeno; ne zato što bih htjela da zaboravite da samo jedan ručak u Delmonicu košta, kako nam Ward McAllister kaže, deset tisuća dolara! Zar bih htjela da zaboravite da je vino u čašama krv vaše djece? To je sigurno rijetko piće – dječja krv! Čitala sam o čudesnom pjenjenju skupih pjenušaca – nikad to nisam vidjela. Da jesam, mislim da bi mi to sličilo majčinim suzama nad malim, bijelim, jadnim tjelešcima dječice – mrtvima jer nije bilo mlijeka u njihovim grudima! Da, želim da zapamtite da su ti bogatuni krvopije,

rasparači ljudskoga mesa, glodači ljudskih kostiju! Da, da imam moć, žigosala bih vaše krivde u vaša srca slovima što će sjati poput žeravice noću!

Nemam ognjeni jezik poput Emme Goldman; ne znam "zapaliti ljude"; moram govoriti na svoj hladan, proračunat način. (Možda je to razlog što mi uopće i dopuštaju da govorim.) Ali da imam moć, jer volje imam dovoljno. Znae kako se Shakespeareov Marko Antonije obratio puku u Rimu:

I nisam ja govornik, kao što je Brut,
već, kako svi me znate, prost i iskren čovjek,
što voli prijatelje; i to dobro znaju
oni što dadoše mi javno dopuštenje
da o njem govorim. Ja nemam ni duha,
ni dara govora, ni nastupa, ni kretanje,
ni naglaska, ni snage riječi da se ljudska
krv uzburka; ja samo govorim što mislim.
I kažem vam tek ono što i sami znate,
divnoga Cezara pokazujem vam rane,
ta jadna jadna nijema usta, pa ih molim
da za me zbore. Al da ja sam Brut, i da je
Brut Antonije, tu bi bio Antonije
Što duhove bi vaše ispunio gnjevom,
i metnuo u svaku Cezarovu ranu
po jedan jezik koji kamenje bi rimsko
na ustanak i bunu ganuo.[8]

Ako vam, dakle, ne dajem savjet koji je Emma Goldman dala, neka vlasti ne pretpostave da je to zato što imam išta više poštovanja prema njihovu ustavu i njihovim zakonima nego što je to ona imala, ili da smatram da imaju kakvih prava što se toga tiče.

Ne! Dva su razloga što vam ne dajem taj savjet. Prvo, kad bih uopće davala savjet, rekla bih: "Prijatelji moji, taj kruh pripada vama. Vi ste rintali i znojili se na suncu sijući i žanjući žito; vi ste stajali uz vršilicu i udisali zrak pun pljeve po mlinovima, dok se mljelo brašno; vi ste odlazili u vječnu noć rudnika i izlagali svoj život utapanju, zapaljenju rudničkih plinova, eksploziji i urušavanju, da biste iskopali gorivo za vatru na kojoj će se taj kruh ispeći; vi ste stajali na paklenoj vrućini i udarcima kovali željezo za pećnice u kojima će se peći; vi ste stajali po cijelu noć u strašnim podrumskim radionicama, i opsluživali strojeve koji mijese

brašno u tijesto; vi ste, vi, vi, poljodjelci, rudari, mehaničari, pekli kruh; ali nemate moć uzeti ga. Svakim preobražajem koji bi dirinčenjem nastao, netko tko dirinčio nije, uzeo bi vam vaš dio; i sad on ima sve, a vi nemate moć uzvratiti! Rekli su vam da imate moć jer vas je više. Nikad nemojte tako glupo pogriješiti pa pretpostaviti da je moć u brojci. Jedan dobar, staložen policajac s palicom, vrijedi deset uzbuđenih, nenaoružanih muškaraca; jedan odred dobro izdrilanih vojnika ima moć jednaku moći velike svjetine koja se može podići na noge u New Yorku. Zna li da cijenim zbijenu, koncentriranu moć. Evo jedne ilustracije. U malom gradu u Illinoisu ima neki kapitalist, i ako itko izvlači znoj i melje zlato iz čovječjih mišića, onda je to on. Dakle, jednom su njegovi suradnici (ne njegovi robovi, nego njegovi suradnici) štrajkali; tisuću i petsto mišićavih Poljaka naoružanih kamenjem, ciglama, užarenim žaračima i raznim drugim neobrađenim oružjem kakvo svjetina uglavnom skupi, došlo je do njegove kuće da mu razbiju prozore i ostalo; moguće je da učine ono što i oni ljudi u Italiji neki dan s gradonačelnikom koji je pokušao skupiti porez na mlijeko. Sam on, jedan čovjek, dočekao ih je na stepenicama svojega trijema i dva smrtna sata, prijetnjama, obećanjima, ulagivanjem, držao je tih tisuću i pol Poljaka u šahu. I na kraju su otišli, a da mu nisu razbili prozore ili da mu je vlas kose s glave pala. To je moć; i ne možete ne diviti joj se, bez obzira na to što ju je iskazao vaš neprijatelj; i morate priznati da sve dok se brojke može nadići takvom relativnom kvantitetom, moć nije u brojkama. Zbog toga, kad bih vam ja davala savjet, ne bih rekla "uzmite kruh", nego se posavjetujte kako doći do moći da uzmete kruh.

Nema sunje da moć latentno jest u vama; nema sumnje da se ona može razviti; nema sumnje da to vlasti znaju, i da se toga boje, i da su spremne upotrijebiti onoliko sile koliko je potrebno da obuzdaju svaku naznaku njezina razvoja. I to je objašnjenje zašto je Emma Goldman završila u zatvoru. Vlasti vas se ne boje takvih kakvi jeste; oni se boje onoga što biste mogli postati. Opasan je taj "glas [koji] više u pustinji", [9] proriče moć koja će doći nakon njega. Trebali ste vidjeti kako su se bojali u Philadelphiji. Izveli su cijeli vod policije i detektiva, izveli su vojne manevre da bi uhvatili ženu koja im je trčala pred nosom tri dana. I kad je došetala do njih, onda su je opkolili i uhitili, stražarili su pred gradskom vijećnicom gdje su je zadržali preko noći, a detektiv je u ćeliji do njezine zapisivao bilješke. Čemu toliki strah? Zar su ustuknuli pred ubodom šivaće igle? Ili su se bojali nekoga jačeg oružja?

Ah! Optužba njujorškoga Poncija Pilata je glasila: "Pobunila je narod." I Pilat ju je osudio na najveću kaznu, jer, kako je rekao, "Vi ste nadprosječno inteligentni". Zašto se inteligencija kažnjava tako nemilo? Jer s njom počinje moć. Zato, težite za moći.

Moj drugi razlog zašto ne ponavljam riječi Emme Goldman jest da ja, kao anarhistkinja,

nemam pravo savjetovati nekoga drugoga da učini bilo što što bi ga ugrozilo; niti bih potaknula akciju koju je savjetovao netko drugi, osim ako nije popraćena argumentiranim, tvrdim uvjerenjem osobe koja je mora provesti, da je to doista najbolje što se može učiniti. Anarhizam, meni, ne znači samo poricanje autoriteta, niti samo novu ekonomiju, nego reviziju načela moralnosti. On mi znači razvoj pojedinca, kao i potvrdu pojedinca. Znači odgovornost prema sebi, a ne obožavanje vođa. Kažem, na vama je da odlučite hoćete li gladovati i slediti se pri pogledu na hranu i odjeću, izvan zatvora, ili počiniti neki otvoren čin protiv institucije vlasništva i uzeti svoje mjesto pokraj Timmermanna[10] i Goldmanove. A kad to kažem, nipošto ne mislim kuditi gospođicu Goldman što je postupila drugačije. Ona i ja imamo mnoga različita gledišta i o ekonomiji i o moralu; a da je iskrena u svojim gledištima, dokazala je bolje nego što sam ja dokazala. Gospođica Goldman je Komunistkinja; ja sam Individualistkinja. Ona želi uništiti pravo na vlasništvo; ja ga želim potvrditi. Ja vodim rat s povlasticama i vlašću, čime se pravo na vlasništvo, istinsko pravo na ono što pripada pojedincu, poništava. Ona vjeruje u to da će suradnja posve nadomjestiti natjecanje; ja smatram da će natjecanje u ovom ili onom obliku uvijek postojati, i da je iznimno poželjno da je tako. Ali bez obzira na to ima li pravo ona ili ga imam ja, ili obje imamo krivo, u jedno sam sigurna: *duh koji nadahnjuje Emmu Goldman jedini je koji će osloboditi roba ropstva, tiranina njegove tiranije – duh koji je voljan prkositi i patiti.*

Ta što obitava u krhkom tijelu u zatvorskoj ćeliji noćas nije samo njujorška krojačica. Preselite se na čas u mislima onamo; čvrsto pogledajte te bistre, modre oči, ispod kose opaljene suncem, to lice morske školjke, nemirne ruke, ženski lik; uporno gledajte dok umjesto osobe, individue u vremenu i prostoru, ne ugledate ono što nadilazi vrijeme i prostor, i leprša od kuće do kuće života, izrugujući se smrti. Swinburne u svojim veličanstvenim stihovima u pjesmi *Pred raspelom* kaže:

Željezom umjesto ruha ti od lana
I rubljem blatnim mjesto ponjave grobne
Rane od čavla umataju sred dlana,
Klinom probijene kriju ljudima noge;
A koji će čovjek ili anđela znamen
Dokotrljat natrag taj nadgrobni kamen?

Možda ćemo u nazočnosti toga nesputana duha osjetiti da je nešto zakotrljalo natrag grobni kamen; a iz hladnoga vjetra grobnoga rodio se dah koji je nadahnuo Anaksagoru, Sokrata, Krista, Hipatiju, Johna Husa, Bruna, Roberta Emmeta, Johna Browna, Sofiju Perovskaju,

Parsonsa, Fischera, Engela, Spiesa, Lingga, Berkmana, Pallas; i sve one, znane i neznane, koji su umrli od drveta, sjekire, i pruća, ili su razvlačili zaboravljene živote u tamnicama, a ljudi su ih ismijavali, mrzili, mučili. Možda bismo se trebali suočiti s onim što iskače iz grla ugušenoga kad ga uže stišće, što se puši iz krvi ubijenoga kad sjekira zasječe; s tim što je zauvijek progonjeno, sputano. Gle, iz svojih mnogih utjelovljenja opet dolazi, besmrtni Krist kao utjelovljenje ljudskosti! Mračni se zidi slave, zatvorenik je preobražen, a mi kažemo, s poštovanjem kažemo:

O sveta glavo, oskvrnuta do boli,
O noge i ruke izranjene od truda,
O krvi što se kao vjere zalog proli
Bezimenih života u svijetu posvuda,
Vi iznureni, satrti što žrtvom biste,
O posivjeli, nijemi Kriste! [11]

BILJEŠKE

1 Luka, 6,30

2 Matej, 23

3 Psalmi, 22:1

4 Evanđelje po Marku, 12:37

5 Henry Edward Manning (1808–1892), engleski rimokatolički westminsterski nadbiskup i kardinal.

6 Zaljev u Sydneyju, u koji je uplovio 29.4.1770. James Cook, a koji su kasnije Britanci planirali kao svoju kaznenu koloniju.

7 Čeličana u Homesteadu, poznata kao Tvrđava Frick (Fort Frick) u doba velikoga štrajka 1892.

8 Prema prijevodu Mate Marasa, *Julije Cezar*, Nakladni Zavod MH, Zagreb, 1981, str. 98.

9 Evanđelje po Marku, 1:3

10 Claus Timmermann, emigrirao u SAD 1883, urednik časopisa *Der Anarchist*, sudjelovao u štrajku u Homesteadu, surađivao s E. Goldman i Alexanderom Berkmanom.

11 Swinburneove stihove prepjevao Dinko Telećan.

Voltairine de Cleyre

Rođena 1866. godine u Leslieju u Michiganu, a umrla 1912. godine u Chicagu, te pokopana uz Emmu Goldman i druge aktiviste na groblju Waldheim, danas Forest Home u predgrađu Chicaga. Porijeklom je iz francusko-američke obitelji. Otac joj je emigrirao u Ameriku 1854. godine. Budući da je i sam bio slobodna duha i veliki poštovalac Voltairea, ustrajao je na tome da svojoj kćeri nadjene ime Voltairine. Djetinjstvo joj je obilježeno oskudicom, a prava tragedija počinje njezinim školovanjem u konventu. No već ondje se nametnula snažnom ličnošću tako da su je njezini učitelji bili prisiljeni poštovati kad je već nisu uspijevali slomiti. U devetnaestoj godini odlučila je služiti čovječanstvu. Njezina su gledišta o spolnom pitanju, agnosticizmu, slobodnoj misli, individualizmu i komunizmu, nenasilju i direktnoj akciji, prolazila mnoge promjene. Tako su se mijenjale i političke perspektive da bi konačno prihvatila "anarhizam bez pridjeva", doktrinu bez ikakvih određujućih etiketa, poput komunistički, kolektivistički, mutualistički ili individualistički anarhizam. Jednostavno, dozrela je do prihvaćanja stajališta o koegzistenciji različitih anarhističkih škola. Voltairine de Cleyre prominentna je američka anarhistkinja, jedna od nekoliko važnih žena u anarhističkom pokretu. Paul Avrich kaže za nju da je bila izvrstna govornica i spisateljica, s najvećim literarnim talentom među američkim anarhistima, neumorna braniteljica anarhizma koji je obilježio sve što je u životu činila. Druga velika anarhistkinja, Emma Goldman, smatrala ju je najdarovitijom i najsajnijom anarhistkinjom u Americi, premda nisu uvijek dijelile jednake poglede na anarhizam. Hippolyte Havel o njoj je napisao: "Voltairine de Cleyre bila je iznimna osoba našeg doba. Rođeni ikonoklast; duha odveć slobodna, ukusa odveć profinjena, da bi prihvatila ijednu zamisao koja bi u sebi nosila i najmanje ograničenje. Velika tuga, spoznaja o postojanju opće boli, ispunila je njezino srce. Vlastitom patnjom i suosjećanjem s patnjom drugih dosegla je uzvišenost uma; bila je svjesna svih ispraznosti života. U služenju siromašnima i potlačenima otkrila je svoju životnu misiju." Godine 1980. Liberterski knjiški klub objavio je njezine govore u knjizi *Prvi maj: govori s Haymarketa 1895-1910*. Alexander Berkman urednik je knjige izabranih spisa Voltairine de Cleyre objavljene 1914. godine.

Biblioteka elektroDAF

knjiga 9

Voltairine de Cleyre

DIREKTNA AKCIJA

Naslovi izvornika

Direct Action

Anarchism

The Making of an Anarchist

In Defense of Emma Goldman

and the Right of Expropriation.

Iz Selected Works of Voltairine de Cleyre,

Alexander Berkman (ur.),

Mother Earth Publishing Association, 1914.

© 2014 **Biljana Romić**

© za elektroničko izdanje: **Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, 2014, 2015, 2016**

Izdavači

Društvo za promicanje književnosti

na novim medijima, Zagreb

DAF, Zagreb

Za izdavače

Aleksandra David

Zoran Senta

Urednici

Krešimir Pintarić

Zoran Senta

Prijevod s engleskog

Biljana Romić

Fotografija

© Mario Beauregard / Fotolia.com

ISBN 978-953-345-391-0 (HTML)

ISBN 978-953-345-411-5 (EPUB bez DRM)

ISBN 978-953-345-412-2 (PDF)

ISBN 978-953-345-413-9 (MOBI)

Prvo izdanje

DAF, Zagreb, 2011.

**Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Grada Zagreba.**